

Абдурашид қори БАҲРОМОВ,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси
раиси, муфтий

ИЛМГА ИНТИЛАЙЛИК

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا
محمد و على آله و اصحابه اجمعين. اما بعد

Ассалому алайкум, азиз журналхонлар, мусулмон биродарлар, юртдошлар. Биз шу кунларда янги минг йиллик бўсағасида турибмиз. Демакки, ўзгаришлар, юксалишлар, янги-янги илмий кашфиётлар арафасида турибмиз. Шундай юксак тараққиётлар даврида Ислому уммати ҳам ўзига муносиб ўринни эгалламоғи лозим.

Хўш, биз XXI асрда ўз мавқеъимизни қандай белгилаймиз? Жавоб битта: мустаҳкам имон устига эгалланган чуқур илм билан. Хоҳ ухровий илмлар бўлсин, хоҳ дунёвий, фарқи йўқ. Қолаверса, динимизда илм олишга бисёр-бисёр тарғиблар қилинган. Илмли киши кўзи кўрадиган одамга, илмсиз киши эса, кўзи кўрмайдиган одамга қиёсланган. Нодонлик, жоҳиллик, илмсизлик қораланган. Буларни ҳаммамиз яхши биламиз. Шунингдек, пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳам илм хусусида жуда кўп ривоятлар ворид бўлган. У зотнинг: „Чинга (Хитойга) бориб бўлса ҳам, илм ўрганишлар“, деган ўғитлари айнан бизнинг кунларимиз учун айтилгандек. Мана, бугун фарзандларимиз Амриқо, Олмония, Франция, Англия, Япония каби мамлакатларга, яъни, Чиндан ҳам нариларга бориб илм ўрганмоқдалар.

Бугун мени бир нарса қувонтиради. Биз жаҳон тараққиётига ҳамқадим бўлишга интилаётормиз. Ана шу интилишларимизнинг маълум бир самараларига эришдик ҳам. Ҳали чет элларда таълим олаётган фарзандларимиз юртимизга қайтиб, хурриятнинг ширин-ширин меваларини халқимизга, динимизга тортиқ этажак, иншааллоҳ!

Биз дунёвий юксалишлар сари қадам ташлар эканмиз, ухровий ишларимизни ҳам унутиб қўйганимиз йўқ. „Дунёсини деб охиратини, охиратини деб дунёсини тарк этганлар мenden эмас“, деб огоҳ-

лантирганлар жаноби сарваримиз Муҳаммад алай-ҳиссалом. Кечагина юртимизда яна бир муборак илм даргоҳининг – Тошкент Ислому университетининг очилгани, „Кўкалдош“ ўрта махсус таълим мадрасасининг қайта рўйхатдан ўтгани, Имоми Бухорий номидаги Тошкент Ислому институтининг ишлаб тургани биз фақат ҳаёти дунё учун яшамаётганимизга далилдир.

Дунё маданиятига буюк алломаларни етиштириб берган Ислому миллати кейинги асрларда бир муддат жоҳиллик ботқоғида депсиниб қолган эди. Бугунги мусулмонларимиз кечаги мусулмонларнинг ана ўша хатосини такрорламасликлари керак. Айниқса, илмга, тараққиётга бўлган муносабатларимизни тубдан ўзгартирмоғимиз, янгиламоғимиз даркор. Акс ҳолда тараққиёт сари орқамиздан келаётганларнинг оёқлари остида қолиб кетишимиз мумкин.

Мен сўзим сўнггида жаноби пайғамбаримизнинг (с.а.в.) илмга оид бир ҳадисларини қисқача шарҳлаб ўтмоқчиман. У зот айтадиларки: „Ё олим бўл. Ё илм толиби бўл. Ё олимларни яхши кўрувчи бўл. Аммо тўртинчиси бўлмагинки, ҳалок бўласан“. Яъни, тўртинчиси олим ҳам, илм толиби ҳам бўлмаслик, боз устига олимларни яхши кўрмасликдир.

Азиз мусулмон биродарлар! Пайғамбаримизнинг ушбу ўғитларига амал қилиб, олим бўлайлик. Олим бўлолмасак, илм талабгори бўлайлик. Илмни ҳам талаб қилолмасак, илм қилаётганларни яхши кўрайлик. Ундан у ёғига бизга йўл йўқ.

Бу ҳадисга амал қилганларнинг ҳам, амал қилмаганларнинг ҳам аҳволи не бўлгани бизга тарихдан яхши маълум.

Вассаламу алайкум ва раҳматуллоҳи ва барокатух.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

«HIDOYAT»

Ўзбекистон муслмонлари идорасининг ойлик диний-ижтимоий, илмий-адабий нашри

Бош муҳаррир

Нуруллоҳ МУҲАММАД РАУФХОН

Таҳрир хайъати

Абдурашид қори БАҲРОМ
Фозилжон қори СОБИР
Абдураззоқ ЮНУС
Отақул МАВЛОНҚУЛ
Анвар ТУРСУН
Абдулмажид МУСАБЕК
Исомиддин ОЛИМ ШАЙХ
Абдуқаюм ҲИКМАТ
Гафур УМУРЗОҚ

Рассом:

Хайрулло ЛУТФУЛЛО

Муковани

Абдулбоки хожи Имомхон ўгли тайёрлади.

Матн терувчи:

Раҳима КАРИМЖОН кизи

Тартибловчилар:

Алишер АБДУЛМАВЛОН ва Ёқуб УМАР

Манзилимиз: 700069, Тошкент шаҳри, Зарқайнар 18-берк кўча, 47а-уй. Телефон: 40-08-23

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасида рўйхатга олинган. Гувоҳнома рақами 00079.

Босмахонага 2000 й. 4 январда топширилди. Босишга 2000 й. 4 январда рухсат берилди. Қоғоз бичими 84x108 1/16. Адади 3000 нусха.

«Ofset-Print» масъулияти чекланган жамият босмахонасида чоп этилди. Тошкент, Қирққиз, 10. 58-сон буюртма.

Баҳоси келишилган нархда.

Макет асл нусхаси «Мовароуннаҳр» нашриёти компютер марказида Apple компютерида терилди ва саҳифаланди.

Таҳририятга келган қўлёзмалар қайтарилмайди. Мақолалар тақриз қилинмайди.

ЖУРНАЛИМИЗ САҲИФАЛАРИДА ОЯТ ВА ҲАДИСЛАР БЕРИЛАЁТГАНИ УЧУН УНИ НОЖОИЗ ЖОЙЛАРГА ТАШЛАМАСЛИГИНГИЗНИ СЎРАЙМИЗ

Абдурашид қори БАҲРОМОВ,
Ўзбекистон муслмонлари идораси раиси, муфтий

1

ИЛМГА
ИНТИЛАЙЛИК

Раҳматуллоҳ қори ОБИД

4

МАТБУРАТ ВА
ПОКЛАНИШ ОҲИ

Рўзанинг рўздор учун энг катта фойдаси, авваламбор, Парвардигор буюрган ибодатга итоат этиш ҳамда уни бажаришга ўрганишдир. Ушбу итоат туфайли инсон жисмонан, қалбан ва руҳан покланади. Демак, такво йўлига кирази.

ШАЙХУЛ-АЗҲАР
ДИЁРИМИЗДА

7

“Ал-Азҳар” университети-нинг шайхи Муҳаммад Саййид Тантовий:

“Сиз жамоатнинг нурли юзларингизга қараб туриб, ўшандай улуғ зотларнинг бу ердан яна этишиб чиқишини Аллоҳдан сўрайман”.

ШАЙХ БАСТОМИЙ
ВА ЧЕРКОВ ПОПИ

12

Шунда поп баланд овоз билан:

– Жаннатнинг калити «Ла илаҳа иллаллоҳ Муҳаммадур расулulloҳ»дир, – деди.

Унинг орқасидан шогирдлари ҳам бу калимани қайтаришди.

Усло.и университетига
и.к анжу.ан:

14

Хожи Абдураззок
ЮНУС

25

**ИСРОФ ИЖТИМОЙИ
ИЛЛАТДИР**

Яратганга шукрим, халқимиз болажон, серфарзанд халқлардан. Бу дегани сертўй миллатмиз. Шу боис юртимизнинг ҳар бир гўшасида кунда кўплаб тўй-маърака ва хайрли тадбирлар ўтади. Аллоҳ таоло диёримиздан қут-баракани кўтармасин.

**«МОТУРИДИЙА
ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ
ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ
МАДАНИЯТИДАГИ ЎРНИ»**

Саҳобалар ҳаёти

21

Эргашали МИРЗАЕВ

26

**«БИЗГА ЯНА
БУХОРИЙЛАР
КЕРАК...»**

**Абдуллоҳ
ибн ҲУЗОФА**

Абдуллоҳ ибн Ҳузофа (р.а.) биродарлари билан Мадинага қайтганида Ҳазрати Умар (р.а.) томонидан хушнуд қаршиланди. Амирул мўминин: “Бундай одамларнинг пешонасидан биз ҳам суймоғимиз лозим”, деб Абдуллоҳнинг бошидан ўпиб қўйди ва бошқаларга ҳам унинг бошидан ўпишни буюрди.

Термизийлар, алишерлар, замахшарийлар, кодирийлар керак! Беҳаёлардан, фикри, эътиқоди бузуқлардан ҳеч қачон бундай улуг зотлар тугилмайди. Шундай экан, биз қизларимизни, аёлларимизни асрайлик, уларга кайгурайлик.

Аёллар саҳифаси

22

Табарруқ сий.но.лар

28

**ХОС ФИҚҲИЙ
МАСАЛАЛАР**

Ҳаммаси аёлларга тегишли.
Қисман эркакларга ҳам.

**СИЗ БУ КИШИННИ
ТАНИЙСИЗМИ?**

Илм кўпларга насиб этиши мумкин, аммо илмига тўла амал қилиш ҳаммининг ҳам қўлидан келавермайди. Илм ва амални ўзида мужассам этган кишигина буюк ибрат намунаси бўла олади. Ҳакимхўжа эшон ана шундай ҳақиқий инсонлардан эди.

Бир оят тафсири

24

Ҳазрати Усмон (р.а.) мусхафларини кўздан кечираётганда меҳмон ўзини тута олмай, бир неча дақиқа кўзларидан ёш шашқатор бўлиб окди. Узун дуо қилди...

**МЎМИН МУНКАРГА
РОЗИ БЎЛМАС**

Инсониятни ҳаққа чорлаб, тўғри йўлга даъват этиш, ёмон, нотўғри йўллардан қайтариш ниҳоятда машаққатли иш. Аммо жаннатга олиб борадиган йўлларнинг қай бири осон...

31

МУФТИЙ ҲУЗУРИДА ҚАБУЛ

Раҳматуллоҳ қори ОБИД

МАҒФИРАТ ВА НОҚЛАҲИМ ОҶИ

Муборак рамазон ойининг фазилатини ва улуғлигини билган ҳар бир мусулмон уни беҳад шоду хуррамлик билан кутиб олади. Чунки Аллоҳ субҳонаху ва таоло рамазон оyi ҳақида Қуръони Каримда шундай баён қилган: «Шаҳру Рамазон, аллазий унзила фийҳил Қуръон, худан лин-наси ва байинатим-минал-худа вал фуркон», яъни: «Рамазон оyi шундай улуғ оyiки, бу ойда инсонларга ҳидоят бўлган, очиқ-равон оятлари, ҳақ билан ботилни ажратиб берувчи Қуръон нозил қилинди» (Бақара, 185-оят).

Рамазон ойининг аввали «раҳмат», ўртаси «мағфират» ва охири «дўзах ўтидан халос қилдиган» кунлардир (ҳадис Ибн Касирдан). „Беш вақт намоз ҳар намоз орасидаги гуноҳларни, жума намози аввалги жумадан кейинги жумагача содир этилган гуноҳларни, Рамазон оyi эса, ўтган рамаздан кейинги рамазонгача қилинган гуноҳларни ўчирувчидир, агар мазкур гуноҳлар гуноҳи қабира бўлмаса“ (Абу Хурайра ривояти).

Рамазон оyiда рўза тутиш Ислому фарзларидан биридир. Унинг фарзлигига Қуръоннинг икки ояти далилдир. Аллоҳ шундай дейди: 1. «Эй мўминлар, сизлардан аввалги қавмларга фарз қилинганидек, сизларга ҳам рамазон ойининг рўзаси фарз қилинди» (Бақара, 183). 2. «Кимки сизлардан рамазон оyiда ҳозир бўлса, рўза тутсин» (Бақара, 185).

Рўза тутиш ўзини еб-ичишдан, аёл билан қўшилишдан ҳамда ҳар қандай бемаъни сўздан, масалан, ғийбатдан, ҳақоратдан, бўҳтондан ва масхараомуз сўзлардан тийишдир.

Уламолар иттифокига кўра, рамазон рўзасини тутиш мусулмон, оқил, балоғатга етган, соғлом ва муқим (мусофир бўлмаган) кишиларга ҳамда ҳайзу нифосдан пок бўлган аёлларга фарздир. Бундай сифатга эга бўлмаган кишилар, масалан, Исломга кирмаган одам ва мажнун (жинни) учун рўза фарз эмас. Чунки, улар Ислому амаллари тақлифларидан ташқарида бўлган кишилардир. Али (р.а.) ривоят қиладиларки, Жаноби Расули Акрам (с.а.в.) шундай деганлар: „Уч тоифа одамдан ҳукм кўтарилган: мажнун ўзига келгунча, ухлаётган киши уйкудан

уйғонгунча, гўдак балоғатга етгунча“ (Аҳмад ва Термизий ривояти). Балоғатга етмаган болалар аста-секин кўни-киб боришлари учун

ота-онаси уларга рўза тутишга буюрсалар бўлади. Агар бола кодир бўлса ва сабри чидаса, тутати, акс ҳолда, рўзани очиши мумкин. Унга казо ҳам, фидя ҳам вожиб бўлмайди. Ёшлари ўтган кекса отахон ва онахонларга, тузалиши умид қилинмайдиган оғир касалларга рўза тутмасликка руҳсат берилади, аммо улар ҳар бир кун бадалига битта мискиннинг қорнини тўйдириш билан фидя тўлайдилар.

«Рўза тутишга кодир бўлмаганлар бир мискин тўядиган фидя берадилар» (Бақара, 184).

Рўза тутишга қийналадиган ва фидя билан озод бўладиган кишилар қаторига маҳбуслар, ҳомиладор аёллар ва чақалоғи ёш эмизиклик аёллар ҳам қиради. Улар кейинчалик қазосини тутмайдилар. Маълум муддат даволангандан сўнг оёкка туриши мумкин бўлган беморлар то тузалгунча, мусофирлар сафардан қайтгунча рўза тутмасликлари мумкин. Улар фидя берамайдилар, балки имкон топилганда неча кун казо қилган

бўлсалар, шунга мувофиқ тутиб берадилар. «Рамазон кунларида бемор бўлган кишилар бошқа кунлари қазосини тутиб берадилар» (Бақара, 184-185). Пайғамбаримиздан (с.а.в.) ривоят қилинган қатор ҳадисларда мусофирлар ва беморлар агар уларга каттиқ машаққат бўлмаса, даволаниш чўзилиб кетмаса, ўз вақтида рўзани тутишлари афзал эканлиги айтилган. Чунки қуйидаги ояти қаримнинг маъноси ҳам шунга далолат қилади: «Агар сизлар билсангиз, рўзани ўз вақтида тутишларингиз аълодур» (Бақара, 184). Аммо ҳайзу нифос-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ
مِن قَبْلِكُمْ ...

«Эй мўминлар, сизлардан аввалги қавмларга фарз қилинганидек, сизларга ҳам Рамазон ойининг рўзаси фарз қилинди» (Бақара, 183).

даги аёллар рўза тутмасликлари вожиб, агар тутсалар, гуноҳкор бўладилар. Тутмаган кунлари миқдорича кейинроқ қазосини тутиб беришлари ҳам вожиб, фидя улардан рўза қазосини соқит қилмайди. Ойиша онамиз (р.а.) айтадилар: „Расулulloҳ даврларида биз хайз кўрган аёллар рўзани казо қилишга буюрилганмиз, аммо намознинг қазосига буюрилмаганмиз” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Рўзанинг рўзадор учун фойдалари жуда кўп. Авваламбор, Парвардигор буюрган ибодатга итоат этиш ҳамда уни бажаришга ўрганишдир. Ушбу итоат туфайли инсон жисмонан, қалбан ва руҳан покланади. Демак, такво йўлига киради. Шунинг учун Аллоҳ «Шояд такводор бўлсангизлар» (Бакара, 183), деб тарғиб қилади. Рўза тутишнинг саломатликка фойдаси эса, ҳозирги вақтда ҳеч кимга сир эмас. Инсон танасидаги турли касалликлар кўп ва пала-партиш овқатланишдан пайдо бўлади. Йил давомида толиққан ва касалларга мубтало бўлган аъзолар рўза туфайли фаолиятини тиклаб олади. Даволашнинг бундай усули тиббиёт томонидан аллақачон исботланган.

Бирок рўза тутишнинг саломатликка фойдаси рўзадорлик қондасига риоя қилинсагина рўёбга чиқиши мумкин. Бунинг учун сахарлик пайтида ҳам, ифторда ҳам нафс ором олиб, очлик ва ташналик кондириладиган даражадагина овқат ейиш лозим. Самон ибн Омир (р.а.) ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз (с.а.в.) бундай деганлар: „Агар ифтор вақти бўлса, хурмо билан ифтор қилинг, бордию хурмо тополмасангиз, сув ичиб ташналикни кондиринг!” (Имом Термизий ривояти). Анас ибн Молик (р.а.) айтадилар: „Расулulloҳнинг (с.а.в.) одати шарифлари, шом намозидан олдин ҳўл мева билан ифтор қилар эдилар, агар ҳўл мева бўлмаса, хурмо билан, у ҳам топилмаса, бир неча қултум сув билан оғиз очиб кифояланардилар” (Абу Довуд ривояти). Рўза тутаман деб эрталаб ҳам, кечкурун ҳам турли хил овқат ва ичимликларни пала-партиш, иссиқ-совуқ аралаш истеъмол қилиб, тезда ётиб олинса, инсон, аксинча, саломатлигини йўқотади. Натигада рўза айбдор қилинади-ю, аслида эса, нафс балоси айбдордир.

Рўзанинг фойдаларидан яна бири – инсон ахлокий жиҳатдан ҳам покланади. Абу Хурайрадан (р.а.) ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбаримиз (с.а.в.): „Рўзадорлардан қайси бири молоёний (беҳуда) сўз сўзлашдан, бемаъни иш қилишдан ўзини тиймаса, унинг емай, ичмай юришига Аллоҳ муҳтож эмас”, дедилар (Имоми Бухорий ривояти).

Бир ой давомида ўзини ёмон сўздан тийиб, яхши сўзни айтиб юрган киши яхшиликка одатланади. Ўз бошидан бир оз очлик ва ташналикни ўтказган киши оч-яланғоч ва муҳтожларга нисбатан қалбида раҳм-шафқат уйғонади, саховат қўли очилади. Яъни, инсонлар қалбида бир-бирларига нисбатан меҳр-муруватнинг пайдо бўлиши рўзанинг фойдаларидан яна биридир. Рўза тутган кишига бериладиган савобнинг улуғлиги ушбу ҳадислардан кўриниб турибди: „Кимки рамазонда рўзани чин имон билан савобига умид қилган ҳолда тутса,

аввалги қилган барча гуноҳлари кечирилади” (Бухорий ва Муслим ривояти); „Жаннатнинг Райюн номли дарвозаси бор. Ундан фақат рамазон рўзасини тутганларгина кирадилар, кейин бу дарвоза ёпилади” (Бухорий ва Муслим ривояти).

Пайғамбаримиз (с.а.в.) муборак рамазон ойдан бошқа ойлар ва кунларда нафл рўза тутишга мўминларни тарғиб қилганлар.

Пайғамбаримизга энг маъқул бўлган нафл рўза Довуд алайҳиссаломнинг тутган рўзаларидир. Бу тўғрида Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) ривоятларида, Расулulloҳ (с.а.в.) бундай деганлар: „Нафл рўзанинг Аллоҳга махбуброғи Довуднинг (а.с.) тутган рўзаларидир. У киши йилнинг ярмида рўзадор бўлиб, қолган ярмида оғиз очиб бўлардилар” (Муслим ривояти). Аммо инсонда имон ва эътикод кучли бўлиб, ўз хоҳиши билан нафл рўза тутишни истаса, бу ибодат амали уни заиф қилиб қўймаса, балки унинг саломатлиги, қуввати ва таквосини оширсин, Расулulloҳ (с.а.в.) бундай киши учун хос кунларда нафл рўза тутишнинг алоҳида фазилатларини баён қилганлар:

1. „Кимки рамазон рўзасини тутиб, унга шаввол ойида олти кун рўзани ҳам қўшса, йил давомида рўза тутган савобини топади” (Муслим ривояти).

2. „Арафа кунининг рўзаси икки йиллик гуноҳларга каффорат бўлади”. Ҳафса онамизнинг (р.а.) айтишларича, Расулulloҳ (с.а.в.) Ашуро куни рўзасини, Зулҳижжа ойдан ўн кунлик рўзани, ҳар ойдан уч кун рўзани тарк қилмаган эканлар (Аҳмад Насайи ривояти).

3. Абу Хурайра (р.а.) Расулulloҳдан (с.а.в.): „Рамазондан сўнг нафл рўза учун энг улуг ой қайси?” деб сўраганида, Расулulloҳ (с.а.в.) жавоб бердилар: „Нафл рўза учун энг улуг ой Муҳаррам деб айтиладиган Аллоҳнинг ойдир”.

Уламоларнинг сўзларига қараганда, Ашуро куни рўзасинининг учта мартабаси бор: биринчи мартаба тўққизинчи, ўнинчи ва ўн биринчи кунларида рўза тутиш; иккинчи мартаба тўққизинчи ва ўнинчи кунлар рўзаси; учинчи мартаба эса, фақат ўнинчи куни рўза тутишдир.

4. Рамазондан аввал келадиган шаъбон ойи рўзаси ҳақида Ойиша онамиз (р.а.) айтадилар: „Мен Расулulloҳнинг (с.а.в.) рамазон ойи рўзасини қилганларининг ва шаъбон ойида энг кўп рўзадор бўлганларининг гувоҳи бўлганман” (Имом Бухорий ривояти).

5. Ҳурматли ойлар – зулкаъда, зулҳижжа, муҳаррам ва ражаб ойларида ҳам кўпроқ рўзадор бўлиш мустаҳабдир.

6. Ҳафтанинг душанба ва пайшанба кунлари рўза тутишнинг ҳам савоби улугдир. Расулulloҳ (с.а.в.) шундай деганлар: „Мўминнинг қилган амаллари ҳар душанба ва пайшанбада Аллоҳ ҳузурига рўбарў қилинади. Аллоҳ мўминнинг гуноҳини кечиради. Менинг амалларим ҳам рўбарў қилинганда, рўзадор бўлишни яхши кўраман” (Термизий ривояти).

(Давоми 8-саҳифада.) ↪

Менда катта таассурот қолдирди

Ассалому алайкум, азиз таъририят ходимлари – «Хидоят» ойномасининг дунёга келишига сабабчи бўлган барча яхши инсонлар! Ойномани дўкандан харид қилиб олаётгандаги ҳаяжонимни таърифлаб беролмайман. Бу кунни, бундай ойномани Ислом динини севувчи, Ислом динини ўрганмоқчи ва Ислом дини ҳақидаги ҳақиқатни билмоқчи бўлган барча мўмин-мусулмон кутган эди, десам, муболаға бўлмайди. Ойномани олган кунимок бошидан то охиригача кунт билан ўқиб чиқдим. Ҳар бир саҳифаси менда катта таассурот қолдирди.

Қарийб бир аср мобайнида мустамлакачилар ўзбекларнинг юрагидан, дилдан, қонидан Ислом динини ситиб чиқариш учун не-не мусибатларни бошимизга солмади. Ҳақиқат эгилади, буки-

лади, лекин синмайди, деганлари рост экан. Ислом дини ҳақ дин бўлгани учун ҳам динсизларнинг мусулмонларга етказган азиятларини ва худосизлар тизимини Ўзбекистон мусулмонлари сабр ва матонат ила енгиб, Аллоҳнинг марҳамати билан тўс-тўполонсиз, жангу жидолсиз хурриятга эришдилар.

Айни вақтда «Хидоят» ойномаси ҳар хил адабиётларни ўқиб, онгини заҳарлаб юрган тенгқурларимизга ақлан, қалбан ва руҳан малҳам бўлади, деган умиддаман.

Қисқача ўзим ҳақимда: оилалиман, икки фарзандим бор. Ҳозирда Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг Зоология институтида илмий ходим бўлиб ишлаб келмоқдаман. Шунингдек, Ҳуқуқшунослик университетида сиртдан (3-курс)

илм олмақдаман. Аллоҳ насиб этса, шу йил декабр ойида „Илон заҳарлари“ мавзуида илмий ишимни ёқлайман. Келажакда илмий ишларимни Ўзбекистон экология ҳукуки борасида давом эттирмоқчиман. Дунёвий ва диний билимларга жуда қизиқаман ва бу икки йўналишдаги билимларни бир-бирига боғлаб ўрганишни мақсад қилиб қўйганман.

Рухсат берсангизлар, бир мулоҳазам бор эди.

Ойноманинг 20–21-бетларида берилган „Тилини асраган аёл“ ва „Умар ибн Абдулазиз ва ироқлик аёл“ ҳикоялари жуда ёқди, лекин шу саҳифага „Ибратли воқеалар“ деб эмас, балки „Ибратли аёл“ ёки „Аёл ва олам“ ёки „Муслима аёл“... каби ном бериб, сўнг доим шу саҳифада қизлар, аёллар, оналар ҳақидаги ҳадислар, ҳикоя ва ривоятлар, маслаҳатлар, аёллардан келган хатлар ва уларга жавоблар мунтазам равишда берилиб турса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Комилова
Ширин ИБРОҲИМ қизи,
Тошкент шаҳри.

Журнализмизнинг махсус сони нашр этилиши биланоқ бир мактуб олдик. Илк мактуб. Тошкент шаҳар Муаллим кўчасида турувчи Шароф ака Мирзаев бир неча ибратли ҳикоятларни таржима қилиб, таъририятимизга илинибдилар. Шароф акага миннатдорлик билдирган ҳолда ўша ҳикоячалардан айримларини ушбу саҳифада эълон қилаётимиз.

ИМОМИ АЪЗАМНИНГ ЛУТФИ

Жаноби Расули Акрам (с.а.в.): „Кимки қиёмат куни ғам-андух ва диққинафасликдан Аллоҳ паноҳ беришини истаса, қарздор кишига қарзини тўлаш учун қўшимча муҳлат берсин ёки қарзини бутунлай кечиб юборсин“, дея марҳамат қилдилар.

Чунончи, Ҳазрати Имоми Аъзам (рахматуллоҳи алайҳ) қиёмат кунининг машаққатларидан паноҳ топиш умидида ўша муборак ҳадисга амал қилар, яъни, жуда кўп одамларга қарзга пул берар эдилар. Кейин қарзини тўлаш учун қарздорларга қўшимча муҳлат берар ёки бутунлай кечиб юборар эдилар. Қўйдаги ҳикоя у зотнинг одати қарималаридан бир лавҳа.

Ҳазрати Шафиқ (р.а.) ҳикоя қилади:

„Мен Ҳазрати Имоми Аъзам билан бирга кетаётган эдим. Бир киши у зотни узоқдан кўриб қўйганини четга олди ва бошқа йўлга бурилиб кетди. Буни сезиб қолган Имом ҳазратлари ҳалиги кишини чақирдилар. У одам келгач:

– Нега йўлингни ўзгартирдинг? Нега мендан бекиниб юрибсан? – деб сўрадилар.

– Сиздан ўн минг дирҳам қарзим бор, – деди ҳалиги киши. – Олганимга анча бўлди, аммо қийин аҳволдаман. Қарзимни уза олмайганим туфайли сиздан уялиб юрибман.

Ҳазрати Имоми Аъзам шунда дедилар:

– Субҳоналлоҳ! Шу холосми? Ундай бўлса, бор, мен қарзимдан воз кечдим. Бундан буён мендан яшириниб юрма. Мен туфайли дилингда пайдо бўлган кўрқув учун мени афв эт!..

(«Жавоҳирул-баён»дан
олинди.)

Мени дастлаб ўзига жалб қилган нарса журналнинг номи бўлди. «Хидоят»... Вазмин, юкли, айна пайтда журналнинг моҳиятига монанд, мақсадни ҳартомонлама ифода этувчи киска ва лўнда ном. Шунинг учун ҳам ҳар қандай таърифу тавсифлардан олдин журналнинг исмини жисмига мослаган кишиларни – ойнома мутасаддиларини ушбу биринчи муваффақият билан табриклайман.

Мен журнални қўлга оларканман, «Хидоят» деган ном ва у ташиган маънолар устида ўйга толдим... Пайғамбаримиз (с.а.в.) вақти келиб, мусулмон уммати етмиш учта фирқага бўлиниши ва фақат биттаси тўғри йўлда, қолган етмиш иккитаси залолатда, ботил йўлда бўлишини хабар берган эдилар. Бироқ кимга қараманг (хом сут эмган банда-да), хамиша ўзининг йўлини тўғри деб билади. Бани башарнинг энг катта хатоси ҳам, фожиаси ҳам эҳтимол шундадир: оёғи ботил йўлда тургани холда ҳақ йўлдан деб ўйлайди ва бошқаларни ҳам шунга ишонтирмакчи бўлади, гоҳо бу ҳам кифоя қилмай, орқасидан уларнинг эргашмоқларини истаиди... Аммо нажот Пайғамбаримиз (с.а.в.) айтган ўша ягона йўлда – Хидоят йўлидадир.

Пешонасига ана шу ном ёзилган

Журналингизни ўқиб...

мазкур журналнинг ҳар бир саҳифаси уни қўлга олган ҳар бир кишининг қалбию ақлига ўзига хос мурожаатдир, ўша нажот, хидоят йўлига чорловдир.

Журнал чиройли чиққан. Аммо унинг ҳажман „озғинлиги“ келгусида янада мазмунли, айна пайтда ўқишли мақолалар ҳисобига тузатилар, деган умиддаман.

Менга журналнинг одамларни ўрта йўлга даъвати ёқиб тушди. Дунёни деб динни, динни деб дунёни унутманг, деган фикр журналнинг асосий мазмун чизиғини ташкил этгандек туюлди ва, истардимки, шу тамойил кейинги сонларда янада аниқроқ кўринса.

Муқим Маҳмуд, Йўлдош Эшбек ва Аъзам Ўқтамларнинг кўпгина ўйлари дин ва адабиёт кесишган нуқталарда туғилгандек. Ва худди шу жиҳати билан улар ўқишлидир. Чунки биз уларда гоҳ адабиёт орқали диний мазмунни, гоҳ диний эслатмалар воситасида адабиётни чуқурроқ англаймиз. Умуман, худди шу тарздаги – динда туриб, ўзга соҳаларга тез-тез „сафар қилган“ мақолаларни кўпроқ босиш керакки,

бошқа шакл ва қиёслар орқали ҳам диннинг моҳиятини, кенглигини тегинроқ билиб бораёлик. Йўқса, „назария“ да нима бўлса, ўша нарсаларни гоҳ у ёғидан, гоҳ бу ёғидан олиб, қуруқ шарҳларнинг ўзи билан қолиб кетамиз. Бу ҳол билан мақсадга эришиб бўлмайди. Мақсад эса, дин моҳиятини қалбларга синдириш орқали инсонларни хидоятга чорлашдир. Энди ўша мақсадга эришиш шакллари устида ҳам бош қотирмоқ зарурга ўхшайди. Диннинг моҳиятини бугунги ўқувчи қабул қила оладиган шаклларда бериш керак. Мақолалар ҳозирги давр турмушидан мисоллар билан, қизиқарли ва ибратли тақдирлардан парчалар билан, адабиёт ва умуман барча соҳалар билан боғланган ҳолда ҳамда, энг муҳими, самимият билан тўйинган бўлсин. Тан оламиз, журналнинг илк сонидеяк истакларимизнинг кўпи муайян даражада аксини топган. Фақат эндиги ғайрат янги-янги қуртакларнинг очилишига қаратилмоғи керак.

Улуғбек ХАМДАМОВ,
адабиётшунос

ЖОҲИЛЛИК АЛОМАТЛАРИ

Бир донишманд дейди: „Жоҳилликнинг олти хил аломати бор:

– ўзига ёқмаган бирор гап ёки амалдан тутоқиб кетиш;

– бефойда гапларни гапириш;

– исроф қилиш;

– ҳар кимга сирларини айтавериш;

– дуч келган одамга ишониш;

– дўст билан душманнинг фарқига бормаслик”.

(«Танбиҳул-ғофилин»дан олинди.)

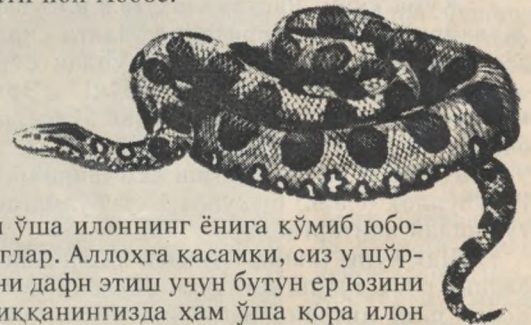
НОПОКЛИК ОҚИБАТИ

Ҳазрати ибн Маҳмуд (розийаллоҳу анҳу) ривоят қиладилар: „Бир куни Абдуллоҳ ибн Аббос (розийаллоҳу анҳу) ёнларида ўтирсам, бир киши келиб:

– Биз ҳаж зиёратини адо этиш учун келаётган эдик, йўлда бир шеригимиз вафот қилди. Уни дафн этиш учун гўр қазисак, қоп-қора илон чиқди. Ке-

йин бошқа ердан гўр қазидик, яна лаҳад ичидан ҳалиги қора илон чиқиб келди. Учунчи жойга ўтиб қабр қазий бошладик, яна ўша аҳвол. Ҳайрон бўлиб, нима қиларимизни билмай, сизнинг ёнингизга келдик, – деди.

Ҳазрати ибн Аббос:

– Уни ўша илоннинг ёнига кўмиб юбраверинглар. Аллоҳга қасамки, сиз у шўрпешонани дафн этиш учун бутун ер юзини қазиб чиққанингизда ҳам ўша қора илон чиқиб келаверади, – дедилар.

Шундай қилиб, марҳум илон ёнига дафн қилинди. Кейинчалик маълум бўлишича, ҳалиги одам ҳаётлик чоғида унни ёғочнинг кипиғига қориштириб сотар экан”.

(Имом Байҳақий ривояти.)

Шароф МИРЗАЕВ
таржималари.

Раҳматуллоҳ қори ОБИД

МАҒЗУРАТ ВА НОҚЛАҲИШ ОҶИ

⇐ (Бошланиши 4-5-саҳифада.)

7. Хар ойнинг ўн учинчи, ўн тўртинчи ва ўн бешинчи кунлари – ой тўлган кунлар бўлгани учун «Айёмул-биз», яъни, ойдинли кунлар дейилади. Расулulloҳ (с.а.в.) бу ҳақда шундай деганлар: „Ёруғ кунлар уч кун бўлиб, хар ойнинг шу кунларида рўза тутиш йил давомида рўза тутиш билан баробардир“.

Ушбу санаб ўтилган махсус кунларда нафл рўзани ният қилган киши истаган пайтда оғзини очиб юбориши мумкин. Расулulloҳ (с.а.в.) деганлар: „Нафл рўзадор ўз нафсининг амиридир. Хоҳласа, рўза тутди, хоҳласа, очади“ (Ҳоким ривояти).

Йил давомида Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло мўминларнинг хар қандай ибодатларини қабул қилишида хеч қандай шак-шубҳа йўқ. Аммо баъзи кунларнинг улуғлиги, ҳослиги ёки ғайри машруълиги туфайли Пайғамбаримиз (с.а.в.) баъзи кунларда рўза тутишдан (хоҳ қазо, хоҳ нафл бўлсин) қайтарганлар. Улар қуйидаги кунлардир:

1. Икки ҳайит – Рамазон ва Қурбон ҳайити кунлари. Умар (р.а.) айтадилар: „Расулulloҳ (с.а.в.) бу икки ҳайит кунлари рўза тутишдан қайтарганлар. Чунки, рамазон ҳайити рўзадан соғ-саломат чикқанлигининг учун шукрона зиёфат кунидир. Қурбон ҳайити кунини эса қурбонликларингиздан ейдиган зиёфат кунидир“ (Аҳмад ривояти).

2. Айёмут-ташриқ кунлари (Қурбон ҳайитининг 2,3,4-кунлари) ҳам рўза тутиш мумкин эмас. Расулulloҳ (с.а.в.) бу кунларни ҳам „еб-ичадиган кунлар“ деб эълон қилганлар.

3. Жума кунини. Расулulloҳ (с.а.в.) ушбу кунда Жувайрийа бинти Ҳориснинг олдига кирдилар. У аёл рўзадор эди. Расулulloҳ ундан сўрадилар: „Кеча ҳам рўзадормидинг?“ „Йўқ!“ „Эртага ҳам тутмоқчимисан?“ „Йўқ!“ „Ундай бўлса, рўзангни очиб юбор!“ (Аҳмад ривояти).

4. Шанба кунини рўза тутиш ҳам ғайри матлубдир. Расулulloҳ (с.а.в.) бу кунда фарз бўлмаган рўзани тутишдан қайтарганлар.

5. Шак кунини (яъни, Рамазон киришдан бир кун олдин) рўза тутиш ҳам ман этилади. Аммор ибн Ёсир (р.а.) айтадилар: „Кимки шак кунини бир кун рўза тутса, Абул Қосимга (Пайғамбаримизга) осий бўлади“ («Сунан»да ривоят қилинган).

6. Йил бўйи рўза тутиш ҳам мамнуъдир, яъни, харомдур. Пайғамбаримиз (с.а.в.) дейдилар: „Кимки йил бўйи рўза тутган бўлса, бир кун ҳам рўза тутмабди“ (Бухорий ва Муслим ривояти). Аммо рўзадан завқ оладиган, қийналмайдиган, соғлом ва буқувват кишилар учун бир кун рўза

тутиб, бир кун оғиз очишлари Аллоҳга энг маҳбуб рўзадир.

7. Аёлларнинг эрларидан беижозат рўза тутишлари ҳам қайтарилган амалдир. Эрларининг изнисиз тутилган рўзани очишга ҳақлидирлар. Пайғамбаримиз (с.а.в.) бу ҳақда: „Рамазондан бошқа пайтда эркакларининг ижозатисиз аёллар рўза тутмасинлар!“ деганлар.

Рўза тутиш ман этилган мазкур кунлардан бошқа пайтда рамазон рўзасининг қазосини тутса бўлади.

Фитр

Рамазон ойи рўзасини мукаммал тутганлигининг шукронаси учун хар бир мусулмон киши, агар моли нисобга етган бўлса, фитр садақасини бериши лозимдир. Оила бошлиғи ўз хонадонини яшайдиган хар бир жон учун, хоҳ бешикдаги чақалоқ бўлсин, хоҳ табаррук ёшдаги қариялар бўлсин, икки кило буғдой ёки унинг қийматини бозор баҳосининг микдорини камбағал, мухтожларга садақа қилади. Уйдаги меҳмон, хизматчи, чўпон, ижарачилар учун, арафа кунини кечқурун кун ботгандан сўнг оламдан ўтган марҳумлар учун, қориндаги хали туғилмаган ҳомила учун ёки ҳайит намозидан сўнг туғилган чақалоқлар учун фитр садақаси берилмайди. Садақа қилинадиган маблағ ёки дон ҳайит намози ўқилмасдан аввал тайёрлаб қўйилади. Ҳайит намози ўқилгунча берилса, афзал, аммо ҳайит намозидан кейин берса ҳам бўлади.

Заком

Рамазон саховат, эҳсон садақот ойи бўлгани учун, айниқса, шу ойда хайрли ишлар қилган мўмин-мусулмонларга Аллоҳ тарафидан улуғ ажр ва мукофотлар берилади. Шунинг учун кўпчилик мусулмон биродарларимиз зиммаларида фарз бўлган закотни айнан шу ойда, бошқа эҳсонлар билан бирга адо этсалар, улкан савобларга эришадилар. Шу боисдан закот ҳақида ҳам бир оз маълумот беришни лозим топдик.

Ислоннинг беш фарзидан бири закотдур. Закот маблағи нисобга етган хар бир оқил ва балоғат ёшидаги мусулмон кишига фарздир. Унинг Қуръондаги далили: «Мусулмонларнинг молларидан садақа олинг, токи уларнинг моллари шу билан покиза бўлсин!» (Тавба, 103). Суннатдаги далилга келсак, бу ҳақда кўплаб ҳадислар ривоят қилинган бўлиб, жумладан, Пайғамбаримиз (с.а.в.) Муоз ибн Жабални Яманга юбораётиб қилган васиятларидир: „Эй Муоз, аввал уларни Аллоҳнинг бирлигига, менинг Аллоҳ элчиси эканимга гувоҳлик беришга чакир. Агар улар бу сўзга итоат этсалар, намозга буюр. Улар бу сўзга ҳам итоат этсалар, сен уларга билдиргинки, Аллоҳ уларнинг молларидан закот беришни фарз қилди (яъни, бойларидан олиб, камбағалларига беришни буюради)“ («Сихоҳ»дан). Демак, ҳожати аслиядан, яъни, кундалик эҳтиёжларимиздан ортиқча бўлган мол-дунё хисобидан закот беришимиз лозим.

ШАЙХУЛ-АЗҲАР ДИЁРИМИЗДА

Кохирадаги «Ал-Азҳар» университети шайхи Муҳаммад Саййид Тантовий жаноблари мамлакатимизга сафари давомида 1999 йил 3 декабр жума куни Ўзбекистон мусулмонлари идорасига ташриф буюрди. Бу азиз меҳмон жума намозини «Шайх Зайниддин» жомеъ масжидида адо этди. Замонамизнинг йирик олимларидан бири бўлмиш Шайх ҳазратлари у ерда жума хутбасини ўқиб, масжид аҳлига қарата сермазмун нутқ сўзлаб, жумладан шундай деди: „Аллоҳга ҳамду сано, пайғамбаримиз Муҳаммадга (с.а.в.) салавоту саломлар бўлсин. Биз Ўзбекистон давлатини зиёрат қилар эканмиз, бу давлатни мустақилликка эриштирган Аллоҳга ҳамду санолар айтамыз. Ўзбекистон давлати асли мусулмонлар диёри бўлиб, бу ердан кўплаб уламолар етишиб чиккан ва улар ер юзини илм билан тўлдирганлар. Шулар каторида энг улуғлари бўлмиш Имоми Бухорий, Имоми Термизийларни эслаб ўтишнинг ўзи кифоядир. Бу икки улуғ зот ёзиб қолдирган шоҳ асарлар «Саҳиҳи Бухорий» ва «Сунани Термизий» Ислому оламида жуда ҳам мўътабар китоблардир. Бундан ташқари ушбу диёрдан ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳаларига тегишли бўлган илмларни тарқатган уламолар кўплаб етишиб чиккан. Сиз жамоатнинг нурли юзларингизга қараб туриб, ўшандай улуғ зотларнинг бу ердан яна етишиб чиқишини Аллоҳдан сўрайман”.

Сўнгра Имом ул-Ақбар шайх Тантовий жаноблари Ўзбекистон мусулмонлари идораси қошидаги кутубхонани зиёрат қилди. У ерда кўргазмага қўйилган қўлёзмалар, Ислому араб давлатларидан келган баъзи мартабали зиёратчилар ҳадя этган қимматбаҳо китоблар билан танишди. Мусҳафи Усмонни зиёрат қилди. Диний

идоранинг марҳум раҳбарларидан Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобоҳон фаолиятлари ҳақидаги тарихий фотолавлар билан яқиндан танишди. Кутубхонанинг эсдалик китобига зиёратдан олган таассуротлари ҳақида қисқача ёзиб, дастхатини қолдирди. Ўша ернинг ўзида Ўзбекистон телевиденияси «Ахборот» кўрсатувига сўз айтиб, жумладан шундай деди: „Мен қардош Ўзбекистон жумҳуриятини зиёрат қилаётганимдан бағоят мамнунман. Биз рамазони шариф оғи арафасида турган эканмиз, Аллоҳдан сўрайманки, Аллоҳ таоло бу давлатнинг раҳбарига, ҳукуматига, халқига кут-барака берсин”.

Кутубхонада шайх Тантовийга Отақул Мавлонқул ҳамроҳлик қилиб, у ердаги китобларнинг ва Мусҳафи Усмонийнинг тарихи билан таништирди.

Ўзбекистон мусулмонлари идорасида мартабали меҳмонни идора раисининг ноиб Рихсибой Юнусов жаноблари қутлаб, Ўзбекистон мусулмонларининг бу ташрифдан гоят мамнун эканликларини изҳор этди.

Сафар чоғида меҳмонга Ўзбекистон Президентининг давлат маслаҳатчиси Абулазиз Мансуров, Вазирлар

Маҳкамаси ҳузурдаги дин ишлари бўйича қўмита раҳбари Фозил қори Собиров ва бошқалар ҳамроҳлик қилишди.

Учрашув сўнгида Рихсибой Юнусов шайх Тантовийга ва у киши билан бирга келган меҳмонларга Имоми Бухорий ҳаётлари ҳақида ёзилган «Узоқ асрлар қаридан таралаётган нур» номли китобни ҳадя қилди.

Ҳамид
ЭШМУҲАММАДБЕК

Нурли манзил

Аллоҳ сизлар учун ризқни тақсимлагани каби хулқларингизни ҳам ўзаро тақсим этди. Аллоҳ мол-дунёни ўзи суйган ва суймаган бандаларига ҳам беради. Лекин имонни фақат суйган бандасигагина ато этади.

Абдуллоҳ ибн МАСЪУД (р. а)

Аллоҳ таоло Куръонда Расулуллоҳнинг (с.а.в.) саҳобаларини гўзал сифатлар билан васф этиб, улардан розилигини билдирди, хусни оқибатни уларга ваъда қилди: “Мухожир ва ансорларнинг биринчи пешқадамлари ва уларга чиройли амаллар билан эргашган зотлардан Аллоҳ рози бўлди ва улар ҳам Аллоҳдан рози бўлдилар. Яна (Аллоҳ) улар учун остидан дарёлар оқиб турадиган, улар абадий қоладиган жаннатларни тайёрлаб қўйди. Мана шу буюк бахтдир” (Тавба сураси, 100-оят).

Аллоҳнинг розилигидек буюк бахтга муносиб саҳобалар зикри Куръони Азимдан ҳадиси шарифларларга кўчди. Бу авлод фазилати ва улар ҳақидаги башоратларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бутун инсониятга тухфа этдилар. Бухорий ва Муслимнинг “Саҳих”ларида Абу Саид Худрийдан (Аллоҳ рози бўлсин) шундай ҳадис ривоят қилинган: Халид ибн Валид билан Абдурахмон ибн Авф ниманингдир устида тортишиб қолишди. Шунда Халид қизишиб, Абдурахмонни сўқди. Буни эшитган Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: “Асҳобимдан биронтасини сўқманглар. Агар сизлар Уҳуд тоғича олтин инфоқ қилсаларингиз ҳам, уларнинг бир муд (ўлчов бирлиги - Р.З.) ёки унинг ярмича қилган эҳсонига ҳам етолмайсизлар”.

Расулуллоҳ (с.а.в.) “Асҳобимни сўқманглар”, деб айтяптилар. Яъни, Абдурахмон ва унга ўхшаганларни сўқманглар. Чунки Аб-

дурахмон ва унга ўхшаганлар аввалги мусулмонлардан бўлиб, улар Макка фатҳидан олдин Исломга киришган, улар Ризвон байъати аҳлларида. Халид ибн Валид эса, Худайбия воқеасидан сўнг – Расулуллоҳ Макка аҳли билан сулҳ тузганларидан кейин мусулмон бўлган. Зеро, Куръонда “ас-сабиқунал аввалун” деб сифатланган илк мусулмон бўлган саҳобаларнинг фазли зиёда эканлиги бежизга эмас. Улар тавбада, ихлосда, ибодатда пешқадам эдилар. Улар инфоқда, итоатда, курашда пешқадам эдилар. Улар ҳақ учун охиригача тура билишда пешқадам эдилар, улар ҳақ учун энг маҳбуб ва марғуб нарсадан кеча билишда пешқадам эдилар. Асосийси, улар Пайғамбар (а.с.) билан хоҳ бир кун, хоҳ бир соат бўлса ҳам, ўзларидан кейингиларга қараганда кўпроқ ҳамсуҳбат бўлишган:

Киши бўлса Набийнинг суҳбатида Гумон йўқтур аларнинг қурбатида.

Ҳа, аввалида бутун оламларга раҳмат қилиб юборилган Пайғамбар билан суҳбат қуриш, само ва ер ўртасидаги улуғ боғланишга шохид бўлиш қурбати, сал кейинроқ муборак суҳбатларда қатнашган бахтиёр гувоҳларни тинглаш неъматидир, кейин эса, Асри саодатга яқинлик ҳурмати сифатида замонлар оша келаётган ҳаракат бугун “Аллоҳдан бандалари орасидаги олим-билимдонлари қўрқур”, “Олимлар пайғамбарларнинг меросхўрларидир”, деган нурли манзилга етди.

Ибн Масъуд (р.а.) дейди: “Токи одамлар илмни улуғлардан олар эканлар, хайр (яхшилик) уларга доим ёр бўлади. Қачонки одамлар илмни ёшлардан олар эканлар, ҳалокатга юз тутадилар”.

Расулуллоҳ (с.а.в.): “Куръонни ибн Умми Абдан олинглар... Ибн Умми Абд сизларга нимани гапирса, уни тасдиқланглар”, деб сифатлаган, Умар ибн Хаттоб: “Илмга лиқ тўла кўзача”, деб васф этган, Али ибн Абу Толиб: “Диннинг фақиҳи ва суннат олими”, деб мақтаган Абдуллоҳ ибн Масъуд юқоридаги гапида илмни улуғлардан олишни хайр деди. Дарвоқеъ, бу улуғларнинг ёшлари улуғ, демакки, тажрибаси улуғ ва албатта, илми улуғ, демакки, синовлари улуғ. Бу улуғ зотлар Асри саодатга яқинлиги эътибори билан ҳам боодоб, ҳалим, камтар, кўп сукутли, хулқлари хуснидир. Бу улуғларнинг тутган йўли – сабр, мавқифи – барқарорлик, қуроли – тўғрилиқ, қалқони – кенглик. Уларни яширин ҳийлалар ҳам, дахшатли бўруну довуллар ҳам ўринларидан қўзғата олмас! Албатта, бу улуғлардан илм олиш кони хайрдир.

Абу Мусо Ашъарийнинг: “Модомики олдингизда мана бу олим киши бор экан, мендан бирон масалани сўраманглар”, деган баҳосига сазовор бўлган Абдуллоҳ ибн Масъуд юқоридаги гапининг давомида дейди: “Қачонки одамлар илмни ёшлардан олар эканлар, ҳалокатга юз тутадилар”. Дарвоқеъ, бу ёшларнинг ёшлари кичик, демакки, тажрибаси кичик, илми

Рух дунёга қайтадими?

кичик... Мажоз билан айтсак, бу кичикларнинг Асри саодатга яқинликлари кичик, яъни, улар одобсиз, қўпол, такаббур, маҳмадона, бадхулқдир. Бу кичикларнинг тутган йўллари – маҳдудлик, мавқифлари – беқарорлик, қуроллари – сабрсизлик, қалқони-чи... Улар шошқалоқлиги боис доим адашадилар, ховлиқмалиги кўрқоқликка сабаб бўлади, нодонлиги туфайли иккиланадилар. Уларга эргашган киши адашади, қатъийати кетиб, шакка мойил бўлади, оқибат халокатга юз тутади.

Шунинг учун ҳам Абдуллох ибн Масъуд яна бир гапида дейдики: “Токи илм улуғларингизда экан, сизлар яхшилик устидасизлар. Агар илм кичикларингизда бўлса, кичиклар улуғларни нодон санай бошлайди”.

Дарҳақиқат, масъулият улуғлар зиммасида, олимлар зиммасида!.. Модомики Аллоҳга бўлган имон ва тақвони илм ҳисоблар эканмиз, бу илмнинг тақозоси бўлган амал оғир бир тошдир. Тошимиз қанчалик оғир бўлса, биз шунчалик улуғмиз ва хамиша улуғлик сари юксала борамиз. Билъакс, тошимиз қанчалик енгил бўлса, биз шунчалик кичикмиз ва кичиклигимизча қолаверамиз.

Сухбатимизни Расулulloхнинг (с.а.в.) улуғ саҳобийси, хос ходими Абдуллох ибн Масъуднинг сўзлари билан бошлаган эдик, охирда ҳам шу азиз зотнинг сўзлари билан якунласак: “Ораларингизда кимки намуна олмоқни истаса, Муҳаммаднинг (с.а.в.) асҳобидан намуна олсин. Дарҳақиқат, улар бу умматнинг энг қалби поклари, илми энг зиёдалари, энг самимийлари, хидоят жиҳатидан энг тўғрилари, ҳолати энг яхшиларидир. Саҳобалар шундай қавмки, Аллох уларни пайғамбари Муҳаммаднинг (с.а.в.) суҳбати учун, Ислom динини қойим қилиш учун танлаган. Уларнинг фазилатларини ўрганишлар, босган изларига эргашинлар. Албатта, улар мустақим хидоятда эдилар”.

Рашид ЗОХИД

Кейинги йилларда ғайб оламига кизиқиш анча кучайди. Инсонга номаълум воқеа-ҳодисаларни турли тасаввур ва фикрлар билан асоссиз равишда шарҳлаш юзага келди. Натижада бир қанча ҳам илмий, ҳам диний жиҳатдан нотўғри қарашлар пайдо бўлди. Шулардан бири ўлимдан сўнг руҳнинг танадан чиқиб, бошқа бир танага жойлашиши ҳақидаги қарашдир. Илмий тилда “реинкарнатсия” – қайта туғилиш, арабча “таносух”, “тажассум” деб ном олган бу таълимот исломий эътиқодга кўра ботилдир. Демак, таносух ҳодисасини ҳақ деб ишонган кишининг имони ҳам ботил бўлади.

Бу таълимотга кўра руҳ ҳеч қачон ўлмайди. Шунинг учун жасад вафот этгач, яъни руҳ танадан ажралгач, бошқа бир танага бориб ўрнашади. У азалдан мавжуд. Руҳ фақат тана билан қўшилгандагина комиллик касб этиши мумкин. Аммо унинг тўлиқ ривож учун 60-70 йиллик умр камлик қилади. Шу сабабли руҳ ривожланишини давом эттириши учун тана ўлгач, яна дунёга қайтади ва ё ердаги, ё осмондаги, ё денгиздаги бирон жонзотнинг жасадига кириб яшайди. Сўнгра яна бошқа бир инсон вужудида пайдо бўлади.

Шунингдек, уларнинг фикрича, бу дунё жазо дунёсидир. Яъни, бошларига тушаётган бало-офат, мусибат ва ёмонликларга аввалги ҳаётларида қилган ёмонликларининг жазоси ёки эришган неъматларига яхши ишларининг мукофоти сифатида қарайдилар. Ҳатто, мана шу “жазо” ёки “мукофот” тўлиқ бўлиши учун инсон қайта-қайта дунёга келавериши ҳам мумкин, деган фикрни-да билдирдилар. Улар ҳатто сичқонларни ҳам олдин инсон бўлган, қайсидир гуноҳлари туфайли сичқонга айланганлар, ундаги руҳ кейин яна инсон танасига қайтади, деб ишонадилар ва шу туфайли ҳар бир ҳайвонга ачиниш билан қарайдилар.

Бу ботил эътиқоднинг асл ватани, баъзи маълумотларга кўра, қадимги Ҳиндистондир. Кейинчалик Юнонистон, Миср, Чин ва Туркияда юзага

келган. Ошкоралик даврида собиқ Совет Иттифоқи таркибидаги ўлкаларда ҳам пайдо бўлди ва ҳатто, ўзининг эргашувчиларини ҳам топди. Ҳиндистонда мистик кайфиятда пайдо бўлган бу таълимот Юнонистонда фалсафий кўриниш олган.

Ислom дини пайдо бўлган кундан бошлаб бошқа ботил эътиқодлар қатори бу шайтоний таълимотга ҳам қарши чиқди. Инсониятнинг ақли ва тафаккурини, руҳи ва қалбини нотўғри қарашлар занжиридан халос этди. Аммо ҳозирда ҳам бу таълимотни қайта тиклашни хоҳловчилар топилиб турибди. Турли бўлмағур олди-қочди воқеа-ҳодисалар билан, айниқса, Франция матбуоти оламга шов-шув тарқатмоқда.

Биздаги “Сирли олам”, “Қалб кўзи” каби нашрлар ҳам мана шу таълимотни ёйишда “жонбозлик” кўрсатишмоқда.

Инсониятни бундай ёлғон ва ботил шов-шувлардан огоҳ этиш барча мўмин-мусулмонларнинг бурчидир. Афсуски анча-мунча диний илмли, эътиқодли мусулмонларнинг ҳам бу хабарларга алданиб қолаётгани кишини таажжубга солади.

Таносух – руҳнинг дунёга қайта келиши назарияси ҳақидаги охириги сўз Қуръони Каримнинг сўзидир:

“Ва айтгин: “Парвардигорим, мен Сендан шайтоннинг васвасаларидан паноҳ беришингни сўрайман. Ва яна мен Сендан, Парвардигорим, улар менинг ҳузуримга келишларидан паноҳ беришингни сўрайман”. Токи қачон улардан (яъни, мушриклардан) бирига ўлим келганида: “Парвардигор, мени (яна ҳаётга) қайтаринглар. Шояд мен қолган умримда яхши амал қилсам”, деб қолур. Йўқ! (У асло ҳаётга қайтарилмас.) Дарҳақиқат, бу (ҳар бир жон бераётган кофир) айтадиган сўздир. Уларнинг ортида то қайта тириладиган кунларигача (дунёга қайтишларидан тўсиб турадиган) бир тўсиқ бордир” (Мўминлар сура-си, 97 – 100-оятлар).

Дилрабо ХУДОЙБЕРГАН кизи

Абу Язид (Боязид) Бастомий уйқусида бир туш кўрди. Тушида кимдир унга: „Эй Абу Язид, тур, насороларнинг олдига бориб, пайгамбарингнинг рисолатини етказ!“ деб нидо қилди. Абу Язид буйруққа жавобан ўрнидан турди, черковга борди, ибодатга шайланган насороларнинг орасига кириб ўтирди. Нутқ ирод этишга киришаётган поп бир пайт Бастомий томонга имо қилиб:

– Бу мухаммадий орамиздан чиқиб кетмагунича гапирмайман, – деб қолди.

– Унинг мухаммадий эканини қаердан билдингиз? – деб сўрашди шогирдлари.

– Мухаммадийларнинг юзида сажданинг изи бўлади.

Кейин Абу Язиддан черковдан чиқиб кетишини талаб қилишди. Лекин у:

– Хукм чиқарувчиларнинг энг яхшиси бўлган Аллоҳ сизлар билан менинг ўртамда бир хукм чиқармагунича кетмайман, – деб унамади.

Шунда рухоний:

– Ундай бўлса, сенга бир қанча саволлар бераман. Агар жавобларнинг бизни қониқтирса, Аллоҳнинг ягоналигига ва Мухаммаднинг ҳақлигига имон келтирамиз. Агар биронтасига жавобдан ожиз қолсанг, иш бўлганича бўлади – калланг узилади, – деди.

Бастомий рози бўлди:

– Хоҳлаган нарсангни сўрайвер. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда: «Аллоҳга тақво қилингллар. Ва Аллоҳ сизларга илм беради. Аллоҳ хар бир нарсани билгувчи Зотдир»¹, деб айтган.

Насронийлар попи саволларини бера бошлади, Абу Язид осмонни устунсиз яратган Зотнинг мадади ила жавоб беришга киришди:

– Жуфти йўқ не бор?

– «Айтинг, У – Аллоҳ биттадир»².

– Учинчиси йўқ икки нарса нима?

– «Биз кеча ва кундузни икки белги – аломат қилдик»³.

– Тўртинчиси йўқ учта нарса нима?

– Мусонинг Хизр қилган ишга айтган учта узри.

– Тўққиз мўъжиза қайсилар?

– Мусо алайҳиссаломнинг тўққиз мўъжизаси: қўл, асо, сахро, қалдирғоч, тўфон, чигиртка, бит, қурбақа, қон.

– Ўнтага зиёда бўлган нарса не?

– «Ким бир яхшилиқ қилса, унга ўнта қилиб (қайтарилур)»⁶.

– Ўн бир ака-ука ким?

– Юсуф алайҳиссаломнинг ака-укалари.

– Ўн иккита мўъжиза нима?

– Аллоҳнинг сўзини ўқиб кўр: «Эсланг, Мусо қавми учун сув тилаганида: „Асоингни тошга ургин“, дедик. Бас, ундан ўн иккита чашма отилиб чиқди»⁷.

– Ўн уч нафар киши ким?

– Юсуф алайҳиссаломнинг ота-онаси ва ўн бир ака-укаси. «Мен

тушимда ўн бир юлдузни, яна куёш ва ойни кўрибман. Ҳаммалари менга сажда қилаётган эмиш»⁸.

– Нафас олади, лекин жойи йўқ. У нима?

– Тонг. «Ва нафас олаётган тонгга қасам ичурманки...»⁹

– Соҳибини олиб юрган қабр?

– Юнус алайҳиссаломнинг „қабрлари“. «Энди агар у тасбеҳ айтгувчилардан бўлмаса эди, у (балик) қорнида то қайта тириладиган кунларгача қолиб кетган бўлур эди»¹⁰.

– Баҳслашиб, жаҳаннамга кирувчилар нималар?

– Яхудийлар ва насронийлар. «Яхудийлар: „Насронийлар ҳақ эмаслар“, дейишди. Насронийлар: „Яхудийлар ҳақ эмаслар“, дейишди»¹¹.

– Ёлғон гапириб ҳам жаннатга кирганлар кимлар?

– Юсуф алайҳиссаломнинг ака-укалари. «У деди: „Бу кун сизлар айбланмайсизлар. Аллоҳ сизларни мағфират қилур“»¹².

– Ота-онасиз яратилганлар?

– Фаришталар, Одам, Исо, Исмоил алайҳиссаломнинг кўчқорлари, Солиҳ алайҳиссаломнинг туялари.

ШАЙХ БАСТОМИЙ ВА ЧЕРКОВ ПОПИ

– Бешинчиси йўқ тўрт нарсачи?

– Забур, Таврот, Инжил, Куръон.

– Олтинчиси йўқ бешта нарса нима?

– Мўминларга фарз қилинган беш вақт намоз.

– Олтита, лекин еттинчиси йўқ нарса не?

– Аллоҳ ер ва осмонларни яратган олти кун.

– Нима учун Аллоҳ: «Бизни ҳеч қандай чарчоқ ушлагани йўқ», дейди?

– «Биз осмонлар ва ерни ҳамда уларнинг ўртасидаги бор нарсани олти кунда яратдик ва Бизни ҳеч қандай чарчоқ ушлагани йўқ»⁴, дейди Аллоҳ. Чунки яхудийлар, Аллоҳ еру осмонларни олти кунда яратиб, чарчагандан кейин еттинчи – шанба кунни дам олди, деб даъво қиладилар.

– Саккизинчиси йўқ етти нарса не?

– «(Аллоҳ) етти осмонни устма-уст қилиб яратган Зотдир»⁵.

– Саккизта, лекин тўққизинчиси йўқ нарса нима?

– Қиёматда Аллоҳнинг Аршини кўтариб турувчи саккиз фаришта.

– Бир дарахт, ўн иккита шохи бор, ҳар шохида ўттиздан барг, ҳар бирида бештадан мева, учтаси сояда, иккитаси офтобда. Нима у?

– Дарахт йилдир. Ўн икки шох – ўн икки ой. Уттиз барг – ўттиз кун. Бешта мева эса, беш вақт намоз. Соядагилари – бомдод, шом, хуфтон. Офтобдагилари – пешин билан аср.

Поп ва унинг шогирдлари Абул Язиднинг жавобларидан мутаассир бўлишди.

Шундан кейин Бастомий попга қарата деди:

– Менинг сенга биргина саволим бор...

– Сўра.

– Жаннатнинг калити не?

Поп жим қолди. Шогирдлари бу ҳолни хушламадилар.

– Эй ота, – дейишди улар, – у сизнинг шунча саволингизга жавоб берди, сиз эса, унинг биттагина саволига жавоб қайтаролмайсизми?!

– Эй болаларим! Мен жавобни яхши биламан. Аммо тўғриси айтмай десам, сизлардан хавфсираяпман.

– Қўркманг, ота, жавоб бераверинг.

Шунда поп баланд овоз билан:

– Жаннатнинг калити «Ла илаҳа иллаллоҳ Мухаммадур расулulloҳ»дир, – деди.

Унинг орқасидан шогирдлари ҳам бу калимани қайтаришди.

«Ал-хутабул минбария»
(Минбар хутбалари)
китобидан
Абдуқаюм ХИКМАТ
таржимаси

1 Бақара, 282-оятдан.

2 Ихлос, 1-оят.

3 Исро, 12-оятдан.

4 Қоф, 38-оят.

5 Мулк, 3-оят.

6 Анъом, 16-оят.

7 Бақара, 60-оятдан.

8 Юсуф, 4-оятдан.

9 Таквир, 18-оят.

10 Вас-соффат, 143-144-оятлар.

11 Бақара, 113-оятдан.

12 Юсуф, 92-оятдан.

АЛЛОҲНИНГ ЗИКРИ ВА ТАСБЕҲ

САВОЛ. *Мухтарам «Ҳидоят» ойномаси таҳририяти, барча мусулмонлар қатори мен ҳам Аллоҳни зикр қилишда тасбеҳ шодасини ишлатаман. Баъзилар буни бидъат амал дейдилар. Илтимос, шу масалага ойдинлик киритиб, тасбеҳ тошлари билан Аллоҳни зикр этиш ҳақида маълумот берсангиз.*

Ушбу савол билан намозхонлардан бири «Жўрабек» жомеъ масжидининг имом-хатиби, Ислому Олий маъҳадининг катта мударриси ҳожи Аҳмаджон домла Бобомуродзодадан сўраган. Марҳамат, у кишининг жавоблари билан танишинг.

ЖАВОБ. Маълумки, Ҳазрати пайгамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам замонларида ҳам тасбеҳ бўлган. Саҳобалар хурмо доналаридан, майда тошлардан тасбеҳ ўрнида фойдаланишган. Масалан, Абу Хурайра (р.а.) ипни бир-бирига тугиб, икки минг тугунли тасбеҳ ясаб, истифода этганлар.

Қуръони Каримда зикр ҳақида кўплаб оятлар келган. Жумладан:

يا ايها الذين آمنوا اذكروا الله ذكراً كثيراً

«Эй мўминлар, Аллоҳни кўп зикр қилинглар», дейилади.

Маълум вақт ва маълум адад тайинланмади. Шунга биноан хоҳлаган миқдорда зикр айтиш мумкин. Ушбу оятга амал қиламан деган банд зикрни, яъни «Ла илаҳа иллаллоҳ»ни тасбеҳсиз айтса, ўзича кўп айтгандек туюлади. Минг марта айтаман, деган ният бўлса, нияти бажарилмасдан қолиши мумкин. Тасбеҳ билан айтса, саноги аниқ бўлиб, кўнгли таскин топади.

Пайгамбаримиз (с.а.в.) қизлари Фотимага (р.а.): „Ўттиз уч марта «Субҳаналлоҳ», ўттиз уч марта «Алҳамдулиллаҳ», ўттиз уч марта «Аллоҳу акбар» ва «Ла илаҳа иллаллоҳ» дейишинг бу дунё ва бу дунёнинг ичидаги барча нарсалардан афзал”, деганлар.

Зикрларни айтишда адашиб кетмаслик учун бармоқлардан ва тасбеҳдан фойдаланиш бир гўзал амал бўлади.

Зикр хусусида пайгамбаримиз (с.а.в.) Умму Ҳанийга ҳар куни юз марта «Ла илаҳа иллаллоҳ»ни айтишга буюрганлар.

Умнатларига ҳар куни юз марта истигфор айтишни буюриб, ўзлари: „Мен ҳам ҳар куни юз марта «Астағфируллоҳ»ни айтаман”, деганлар. Бу амални бажариш учун инсоннинг юз бўгинли аъзоси йўқ. Қолаверса, бармоқлар билан саналганда кишининг фикри санок билан банд бўлиб, зикр иккинчи мавқега тушиб қолади. Тасбеҳ шодасидан фойдаланилганда адашиб эҳтимоли йўқлигидан бутун диққат-этибор зикрга қаратилади. Тасбеҳ тутишдан мақсад ҳам айни шудир – зикрни қалб ҳузури билан айтишдир.

Аҳмаджон ҳожи БОБОМУРОДЗОДА

«МОТУРИДИЙА ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ ШАРҚ ХАЛҚЛАРИ МАДАНИЯТИДАГИ ЎРНИ»

Маълумки, Ўзбекистон республикаси Президентининг Фармонида биноан 2000 йили буюк Ислом олими Абу Мансур ал-Мотуридий таваллудининг 1130 йиллиги мамлакатимизда кенг нишонланадиган бўлди. Бундан сал илгарироқ, яъни, 1999 йилнинг 19-20 ноябр кунлари Тошкент Ислом университетида келгуси йилдаги таваллуд тантаналарининг дебочаси ўлароқ юртдошимиз Абу Мансур ал-Мотуридий таълимоти ва унинг Ислом оламида тутган мавқеи масаласига бағишланган халқаро илмий анжуман бўлиб ўтди. Тошкент Ислом университети, Ўзбекистон республикаси Фанлар академияси, Ўзбекистон республикаси „Ижтимоий фикр“ жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази ҳамда Олмониянинг Фридрих Эберт номидаги жамғармаси томонидан уюштирилган бу анжуман ишида мамлакатимиз олимларидан ташқари Қозоғистон, Қирғизистон ва Олмония олимлари ҳам иштирок этишди.

Маърузалар, баҳс ва мунозараларда Имом Мотуридий таълимотининг ўзига хос қирраларига, илмий меросининг Ислом оламида тутган ўрнига умумий тавсиф беришга ҳаракат қилинди. Немис олими профессор Рудолф Улрихнинг «Ал-Мотуридий ва Самарқандда суннийлар ақидаси» номли китобининг русча таржимаси тақдим этилди.

Анжуманни Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамаси раисининг биринчи ўринбосари, Тошкент Ислом университети ректори, профессор **Ҳамидулла КАРОМАТОВ** очди.

—Ассалому алайкум, азиз меҳмонлар, ҳурматли олимлар! Тошкент Ислом университетида хуш келиб-сизлар. Бугун бу даргоҳда ажойиб бир анжуман ўтказилмоқда. Университетимиз илк қадамларини ал-Мотуридийдек улуғ алломага бағишланган халқаро илмий анжуманни ўтказиш билан ташлаётгани жуда фахрли ҳолдир. Биз ватандошимиз ал-Мотуридий муносабати билан фақатгина ўтмишимиздан баҳс юритмаймиз, балки бугунги кунимизнинг шу ўтмиш нурига уйғун эканлиги, бизнинг азиз аждодларимизнинг ўғитлари келажакимиз учун кўприк бўлиши, ҳаётимиз учун дастуруламал вазифасини ўташи тўғрисида ҳам суҳбатлашамиз.

А. К. ДИБОЛД, Фридрих Эберт номидаги жамғарманинг Марказий Осиё бўйича минтақавий директори, доктор:

— Салом, хонимлар ва жаноблар! Мен ўйлайманки, бу илмий анжуманда турли соҳа олимларининг, Марказий Осиёнинг бошқа республикаларидан келган илм кишиларининг ҳам иштирок этаётгани гоётада қувонарлидир. Халқаро аҳамиятга молик бу анжуманда, албатта, биз бу дўстларимиздан ал-Мотуридийнинг фалсафий ва диний қарашлари юзасидан мазмунли маърузалар эшитамиз. Бизнинг бу анжуман яқин ўтмишдаги, аниқроғи, собиқ Совет Иттифоқи даврида юзага келган илмий-диний соҳадаги бўшлиқни тўлдиришга хизмат этади. Зеро, анжуманнинг ўз олдига қўйган мақсади ҳам шу билан белгиланади. Раҳмат.

Т. Ж. ЖЎРАЕВ, Ўзбекистон республикаси Фанлар академияси президенти, академик:

— Ассалому алайкум, азиз ва муҳтарам дўстлар, хонимлар ва жаноблар! Сизларни Ислом назариясининг ри вожига муҳим ҳисса қўшган улуғ ватандошимиз Абу Мансур ал-Мотуридийга бағишланган халқаро илмий анжуманнинг очилиши муносабати билан Ўзбекистон республикаси Фанлар академияси номидан чин қалбдан табриклашга ижозат этгайсизлар. Бу халқаро анжуман республикамизда динга ва умуман диний илмга муносабатнинг тубдан ўзгарганини кўрсатадиган ёрқин далилдир.

Маълумки, Абу Мансур ал-Мотуридий таълимоти „Мотуридийа“ номи билан тезда турли мусулмон мамлакатларига тарқалган. Шу сабабли унинг асарларини дунёнинг турли мамлакатлари кутубхоналарида учратиш мумкин. Бизнинг Шарқшунослик институтимизнинг ноёб қўлёзмалари жамғармасида ҳам аллома асарларининг нодир нусхалари сақланади. Уларни тадқиқ этиш аста-секин йўлга қўйилмоқда.

Р. А. УБАЙДУЛЛАЕВА, мухбир-аъзо, „Ижтимоий фикр“ жамоатчилик фикрини ўрганиш Маркази директори, иқтисод фанлари доктори:

— Ўзбекистон сайёраимзнинг энг қадимий маданий марказларидан бири сифатида жаҳон жамоатчилигининг диққатини тобора ўзига тортмоқда. Кейинги йилларда бизнинг давлатимизга, унинг тарихига хорижлик олимларнинг қизиқиши ўсиб борапти. Олмониялик тадқиқотчи профессор Рудолф Улрихнинг самарқандлик диншунос олим Абу Мансур ал-Мотуридий ҳаёти ва фаолиятига бағишланган китоби фикримизнинг яққол далилидир. Айнан мана шу иш ҳали мероси ва асарлари етарлича ўрганилмаган бугунги илмий йиғинимиз мавзуга асос қилиб олинган. Ал-

Мотуридий фаолиятининг замонамиз учун бекиёс аҳамиятини бугунги анжуманимизда турли соҳа олимлари, яъни, тарихчилар ва иктисодчилар, археологлар ва файласуфлар, шарқшунослар ва исломшунослар тўпланганининг ўзиёк кўрсатиб турибди.

Шундан сўнг профессор Рудолф Улрих қаламига мансуб «Ал-Мотуридий ва Самарқандда суннийлар ақидаси» китоби тақдироти бўлди. Фридрих Эберт номидаги жамгарманинг Марказий Осиё бўйича минтақавий директори доктор А.К.Диболд китобдан бир неча нусхани Тошкент Ислом университети ректори Ҳ.С.Кароматовга топширди. Асосий маърузалар бошланди. Рудолф Улрих китобининг қисқача мазмунини ўрисчага таржимада мажлис иштирокчиларига тарқатилди. **Докт ор А.К. ДИБОЛД** уни ўқиб эшиттирди:

„Мотуридийа Ислом динининг буюк ақидавий оқимларидан биридир. Суннийларга оид бу илоҳиёт мактаби илк пайдо бўлган замонлардан то бизнинг кунимизгача мустаҳкам мавке эгаллаб турибди. Уни ўрганиш шунинг учун ҳам тадқиқотнинг асосий вазифаси ҳисобланади. Мотуридий мактабини ўрганиш икки жиҳатдан бизга манфаатлидир. Аввало, биз Ислом динининг маънавий тарихи ҳақида кўпроқ илмга эга бўламиз. Иккинчидан, илгари Мовароуннаҳр (Ғарбда эса Трансоксания) деб аталган ҳозирги Ўзбекистон мамлакатини хусусида янги маълумотлар ҳосил қиламиз...

Мотуридийа таълимоти бирдан ва қутилмаганда пайдо бўлиб қолмади, балки ўзидан аввалгиларнинг давомчиси бўлиб юзага чиқди. Масалан, милодий VIII асрда Мовароуннаҳрда Абу Ҳанифа мактаби кенг ёйилган эди. Абу Ҳанифа бизга фикҳнинг улуг устози сифатида маълум ва машҳурдир. У асос солган фикҳий таълимот бугунги кунда ҳам Ислом оламида, масалан, Марказий Осиё, Туркия ва бошқа мамлакатларда кенг тарқалгандир. Айни чоқда Абу Ҳанифа илоҳиётчи олим ҳам эди. У муҳим ақидавий масалаларни – жузъий ихтиёр, эътиқод, охират ҳаёти каби масалаларни қамраб олувчи рисоалар ҳам битди. Бинобарин, Абу Ҳанифа икки тур мерос қолдирди: 1) фикҳга оид ишлар; 2) ақидавий таълимот.

Милодий VIII аср охирларига келиб унинг таълимоти анъанага айланди. Бу мазҳабнинг ёйилишида, айниқса, балхлик ва самарқандлик олимларнинг хизмати катта. Милодий 900 йиллари Сомонийлар сулоласи Мовароуннаҳр ҳукмронлигини буткул эгаллагач, бу таълимотни расман давлат мазҳаби мақомига кўтардилар. Ҳокимият кишиларининг талабига биноан таниқли олим Ҳаким ас-Самарқандий Абу Ҳанифа таълимотини қисқача тушунтириб бериш мақсадида «Китаб ас-савад ал-аъзам» номли асар ёзди. Худди шу паллаларда Самарқандда яна бир диний олим Абу Мансур ал-Мотуридий яшарди. Имом ал-Мотуридий Абу Ҳанифанинг қарашларини тушунтириш билан бирга, уни ташки ҳужумлардан ҳимоя ҳам қилди. Янада олға кетди: ҳанафий таълимотини кенгайтириб, теранлаштиришга уринди. Шу тарика илоҳиёт илмининг янги шакли – Мотуридий таълимоти юзага келди.

Мотуридий қаламига мансуб асарлардан иккитаси

бизнинг давримизгача етиб келган. Бири «Китобуттавҳид» деб номланади. Иккинчиси Куръонга батафсил тафсирдир. Энг кўп ўқиладигани бу иккинчи асари жуда кўп қўлёзмаларда келтирилади. Ҳозирги кунда Истамбулда чоп этилиш арафасида турибди.

Тадқиқотларидан маълум бўлишича, Мотуридий ниҳоятда оқилона далиллар топган. У доим Куръон ва ҳадисга суяниш лозимлигини таъкидлайди. Айни чоқда, инсон тушунчаси нима яхшию нима ёмонлигини идрок этиш воситаси эканини айтади. Бундан ташқари, инсон ўзининг хатти-ҳаракатларида ихтиёрли деб билади...

Мотуридий таълимоти XIII асрдан кейин янада ривож топди. Салжукий туркларининг хизматлари самараси ўларок бу таълимот Мовароуннаҳр ҳудудидан ошиб чиқиб, Ироқ, Шом (Онадўли ҳам дохил) мамлакатларига ёйилди. Салжукийлар қаерда ҳокимият барпо этсалар, ўша ерда фикҳда Абу Ҳанифа мактабини ва ақидада Имом Мотуридий мактабини татбиқ этдилар...

Афсуски, бу оқимлар бугун илғорликни қўлдан бой берди. Ҳозирги кунда биз кескин ва фундаменталистик фикрларга асосланган Ислом мафкурасини яшамокдамиз. Бу ҳол Ислом динининг мақбул ва вазмин анъаналарига урғу беришнинг аҳамиятини оширади. Мутафаккирлар оламининг ва Абу Мансур ал-Мотуридий мактабининг синчиклаб тадқиқ этилиши ва янгидан ҳурмат-эътибори ўрнига қўйилиши масалалари ҳам шу вазифага киради”.

Ҳамидулла КАРОМАТОВ:

«ЎЗБЕКИСТОН – МОТУРИДИЙА ТАЪЛИМОТИНИНГ ВАТАНИ»

– Мен сўзимни доктор Диболд жаноблари тугатган жойдан бошламоқчиман. Бугун биз радикал ва фундаменталистик фикрларга асосланаётган Ислом даврини бошимиздан кечирмоқдамиз, деди у. Хўш, фундаментализмнинг ўзи нима? Унинг моҳияти қандай ва Исломга қаердан кириб келди?

Бу атама бизнинг асримизда христиан оламида пайдо бўлди. Аср бошларида АКШ ва Ғарб буржуазия йўналишида тез ўсди. Бу ўсиш жараёнида улар Эски ва Янги Аҳд талабларини инкор эта бошладилар; тараққиётга дин ва маданиятдан узилган ҳолда қарадилар. Шунда америкалик христиан дини раҳнамолари ташвишга тушиб қолишди ва, христианлар аслга – Инжилга қайтишлари керак, деган ташаббус билан майдонга чиқишди. Шу чорлов ҳаракатлари натижасида „Христианлик ва замонавийлик. Асосга қайтиш“ номли китоб ҳам ёзилди. Шундан кейин китоб муқовасида „асос“ – „Fundament“ сўзидан чиқиб келиб ташаббускор дин раҳнамолари „фундаменталист“лар деб атала бошланди. Асримизнинг 70-йилларига қадар „фундаменталист“ атамаси факат христианликка алоқадорликда қўлланди; Исломга асло тегишли бўлмади.

Аслан ака-укаларнинг авлодлари бўлмиш яҳудий ва араблар ўртасида юзага келган 70-йиллар арафа-

сидаги ихтилофларни шархлаган Ғарб журналистлари „фундаменталист“ атамасини Ислом оламига нисбатан ҳам ишлатдилар. Ислом олами бу ёрликка жиддий эътироз билдириб, „фундаментализм“ христианлар ичида вужудга келганини ва фақат христианликка дахлдорлигини айтди.

Орадан ўн-ўн беш йил ўтгач, бу атама арабларга ва Ислом давлатлари мусулмонларига нисбатан яна ишлатилди. Шу тарзда „ислом фундаментализми“, „мусулмонча радикализм“ ва бошқа шу каби атама-лар муомалага кириб келди.

Мен оламини „ислом фундаментализми“ ёки „христиан фундаментализми“ га ажратмоқчи эмасман. Аммо, айтмоқчиманки, бугун биз ўтказётган анжуман ҳам фундаментализмга тегишлидир. Ҳа, бу ҳам фундаментализмдир. Чунки биз асл манбаларга, асосга – фундаментга қайтмоқдамиз. Биз нафақат суннийлар ақидасига, нафақат Исломга, балки Иброҳим динига қадар бўлган турли динлар, қолаверса, яҳудийлик, христианлик ва Ислом таълим берган умуминсоний кадриятларга қайтмиз...

Биз бугун ал-Мотуридий таълимотига назар ташлаймиз ва айни чоқда қадим-қадим замонлардан бери давом этиб келаётган ҳақиқий кадриятларга мурожаат этамиз. Бу кадриятлар, албатта, Мусо (а.с.), Исо (а.с.) ҳамда Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламга нозил этилган илоҳий китобларда ўз ифодасини топгандир.

Инсониятга юборилган бу улуг пайғамбарларнинг гаплари инсоният кеча ёки бугун қўлга киритган маънавий бойлик эмас. Бу асос тарихнинг минг йиллик бағрига бориб тақалади. Инжил ҳамда Қуръони Каримда келадиган «Ўлдирма», «Ўғрилик қилма», «Биродарингга ёмонликни соғинма» ва шу каби қатор илоҳий ўғитлар дунё яралганидан то киёмат кунига қадар аҳамиятини сақлаб қолади, деб ўйлайман.

Энди бевосита мавзумизга келсак. Хўш, ал-Мотуридийнинг ўзи ким?..

Ал-Мотуридий каби аллома феномени оддий дахлсиз бир сайхонликда ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмайди, албатта. Ал-Мотуридийни дунёга тақдим этган давр Уйғониш даври эди. Бу Уйғониш нафақат Ўзбекистонда, балки Буюк ипак йўли орқали боғланадиган бутун Марказий Осиё худудига юзага келган эди. Бу Буюк ипак йўли орқали дунёнинг тўрт томонидан ал-Мотуридий „карвонсаройи“ га тилла тангаларгина эмас, фикрлар ҳам оқиб кела бошлаган эди.

Эслайлик, бу давр шундай даврки, ал-Мотуридийдан бор-йўғи юз йил аввал улуг муҳаддис, дунё уламолари хали шу кунга қадар тинмай мурожаат этадиган „Саҳих“ муаллифи Муҳаммад ал-Бухорий яшаган ва ижод этган эди. Бу даврда Қуръони Каримга тафсир ёзган, шунингдек, арабларнинг ўзлари: „Араб бўлмаган бу киши биз арабларга ўз тилимизни ўргатди“, дея тан олган Маҳмуд аз-Замашарий яшаган ва ижод этган эди. Бу давр шундай давр эдики, ҳозирги пайтда „медицина“ деб аталаётган бутун бошли бир фаннинг, соҳанинг асосчиси Абу Али ибн Сино яшади ва ижод этди. („Медицина“ сўзи ҳам

„Мадаи Сино“, яъни, „Сино даволари“ иборасидан келиб чиққанига эътиборингизни қаратмоқчиман.) Бу даврда файласуф Фаробий яшади.

Бир сўз билан айтганда, шундай бир Уйғониш даври эдики, оламга машхур олимларнинг бутун бир авлодини берди. Бу Уйғониш учун эса, муайян мамлакат ёки худудда минг йилларни ичига олган кучли илмий тараккиёт жараёни лозим эди.

Ўзбекистонда Уйғониш даври ўзлаштира жараён эмас. Бу жараён ўз тарихий илдизларига эга. Шарқдаги Уйғониш Марказий Осиё орқали ўтиб, Ғарбга – Шекспир каби трагедиянавислар ижодига, машхур италиян рассомлари ижодига жиддий таъсир этди.

Далил учун немис файласуфи ва филологи Людвиг фон Беннибаумнинг бир фикрини келтирмоқчиман. Олим ўрта асрлардаги Ғарбдаги куртуоз лирикаси, Франсадаги трубадурлар лирикаси ибн Синонинг «Рисолаи фил-ишк» асари таъсирида майдонга келганини айтади. Қиёслар учун бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Бу ерда ўтирган олимларимиз яхши биладики, Мусо (а.с.), Исо (а.с.), Муҳаммад (с.а.в.) каби пайғамбарлар ва инсоният таффақури хазинасига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшган олимлар бир-икки миллатгагина дахлдор бўлиб қолмайди. Улар бутун инсониятга баробар хизмат қиладилар.

Биз Шарқ илм-фани ва маданиятига, умуман жаҳон илм-фани ва маданиятига жуда катта туртки берган ал-Мотуридий замони борасида фикр юритганимизда Ислом динини асло четлаб ўта олмаймиз.

Ислом бизга қандай, қайси асослари билан келди? Баъзан қилич зарби билан, баъзи жойларда тилла динорлари билан бизга кириб келди. Бу ҳақда Бухоро тарихини ёзган Наршахий асарларида аниқ мисоллар мавжуд. Аммо Ислом дини бизга қай йўсинда кириб келганидан қатъи назар, орадан бир-икки авлод ўтиб-ўтмай бу ердаги Ислом жуда кучли илмий қувватга, илмий фикр-мулоҳазага эга бўлиб, Марказий Осиёдан Макка ва Мадинага қайтди.

Марказий Осиёдан Ислом пайдо бўлган марказга жуда кучли илмий тушунчалар ҳолида қайтиб борган бу таълимотга араблар „аш-шуъубия“ номини бердилар.

Мана бу қўлимиздаги китобда (Рудолф Улрихнинг китоби назарда тутиляпти. – Таҳр.) Ироқ, Сурия каби мамлакатлар ал-Мотуридийни билмас эдилар, деган бир мулоҳаза борки, буни мен қабул қила олмайман. Бу фактни инкор этаман, маъзур тутгайсиз, бу илмий мунозара бўлгач, ўз далилларимни айтиб ўтишга мажбурман. Улар Мотуридийни билмаса, „шуъубия“ ни қаердан билсин? Холбуки, бу сўз Қуръонда келади: «Астаъизу биллаҳ: Инна жаъалнаҳум шуъубан ва кобаъилан» – «Биз уларни халқлар ва қабилалар ўларок яратдик», дейди Аллоҳ.

„Шуъубия“ номи шу оятдан олинган. Тан олиш керакки, Ислом пайдо бўлганидан бир неча аср ўтганидан кейин арабларнинг ўзлари ал-Мотуридий таълимотига, Марказий Осиёдан етишиб чиққан бошқа олимларнинг фикр-мулоҳазаларига таянганлар...

Дунё халқлари ким кимга, Ғарб Шаркками ёки Шарқ Ғарбгами қандай таъсир қилганидан қатъи назар, биз барчамиз ягона Аллоҳнинг бандаларимиз. Бизни ана шу ойдинлик бирлаштириб туради...

Мен шу ўринда ал-Мотуридийнинг бир ҳикматини келтирмоқчиман: „Инсонда танлаш эркинлиги бор“. Бу гап ҳозирги кунимизда демократик шиор янглиғ жаранглайди.

Бу даргоҳда ҳамжихатлик билан улуг ватандошимиз ал-Мотуридийга бағишланган анжуманни юксак илмий савияда ўтказаяётганимиз ҳам ўша танлаш эркинлигининг тантанасидир. Эътиборингиз учун ташаккур.

Абдулазиз МАНСУР:

ИСЛОМ АҚИДАСИ МУСАФФОЛИГИ ЙЎЛИДАГИ ИСЛОҲИЙ ИШЛАР

Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим.

Аллоҳга ҳамду сано ҳамда дуруд бар Муҳаммад Мустафо адосидин сўнг фунуни исломия муҳаккиқларининг хотири шарифларига махфий эмасдирким, ҳадиси шарифда, уммати муҳаммадия Пайгамбар алайҳиссалом вафотларидан сўнг етмиш уч фиркага бўлиниб кетиши ва улардан фақат биргинаси тўғри йўлда барқарор тургани учун нажот топиши, қолган фиркалар эса, залолат узра бўлгани учун нори жаҳаннамга маҳкум экани баён этилган. Шу нажот топувчи фирқани турли номлар билан атаб келинади. Масалан, фирқаи ножия, Аҳли сунна вал-жамоа, Аҳли ҳақ, ашъарийлар, ҳанафийлар, мотуридийлар ва хоказо.

Аҳли сунна вал-жамоанинг эътиқодий усуллари асосида ишлаб чиқилган мафкура ёки назария ҳам бир неча хил номланади. Масалан: илми тавҳид, ақоид, илми калом, усулид-дин ва хоказо. Энг машҳур номи – илми тавҳид ва ақида.

Сўфи Оллоёр айтганларидек:

Ақида билмаган шайтона элдир,

Агар минг йил амал деб қилса, елдир.

Милодий IX-X асрларда Ислом ақидаси асосларини бир тартибга солиб, таҳрирдан чиқариб, дарслик шаклига келтирган олимлардан бири Абул Ҳасан Ашъарий, иккинчиси Абу Мансур Мотуридий ҳисобланадилар.

Имом Мотуридийнинг Ислом ақидаси бўйича амалга оширган ислоҳий ишлари ҳақидаги гапни ул зот яшаган давргача пайдо бўлган фирқалар, оқимлар ва тоифалар хусусидан бошлашга тўғри келади.

Маълумки, Ислом аҳли ўртасида ихтилоф ва келишмовчилик Муҳаммад (а.с.) вафотларидан кейин халифалар давридаёқ бошланган эди. Ҳар гал халифа ўзгаришида бу ихтилоф авж олиб, айниқса, учинчи халифа Усмон ибн Аффоннинг (р.а.) халифалик айёмларида тобора кучайиб борди ва тўртинчи халифалик навбати Али ибн Аби Толибга келганида, бу ихтилоф сиёсий курашга айланиб кетди. Ҳазрати Али билан Муовия ибн Аби Суфён ўрталарида

хилофат низолари туфайли шиа, хавориж, ҳараврия, шурот каби диний сиёсий фирқалар пайдо бўлди. Келишмовчилик сабабли рўй берган тўқнашувларда неча минглаб мусулмонлар қурбон бўлдилар. Хаворижлар кейинроқ яна азракия, наждот, байҳасия, ажорида, саолиба, ибодия, суфрия каби фирқаларга бўлиниб кетган. Шиа йўналишида ҳам кўплаб оқимлар юзага келди. Сабаия, таввобун, кайсония, муғирия, исноаш-рия (имомия) зайдия, исмоилия, наззория, жаъфария, оғахония, алавия кабилар бунга мисолдир.

Бундай фирқа ва оқимлар исломий ақида бўйича уч қисмга, яъни: 1) ҳақиқий Ислом мафкурасидан жуда узоклашиб, чегарадан чиқиб кетганларга; 2) ўрта ҳол эътиқод қилувчилар; 3) аҳли сунна вал-жамоа ақидасига яқин келадиган тоифаларга бўлинадилар.

Ўз даврида энг машҳур бўлган, лекин ақидада адашган исломий фирқалардан яна бири мўътазила фирқасидир. У тобеинлар даврида, яъни, хижратнинг иккинчи асри бошларида юзага чиққан. Кибори тобеинлардан саналмиш Ҳасан Басрий аҳли сунна вал-жамоа ақидаси бўйича шогирдларига дарс айтиб турганида бир талаба устоздан: „Ғуноҳи кабира қилган одам ҳукми не бўлур?“ деб сўраб қолади. Ҳасан Басрий: „Муслим фосиқ бўлур“, деб жавоб беради. Шунда шогирдларидан Восил ибн Ато деган бир беодоб талаба устознинг жавобига раддия қилиб: „Йўқ! Кабира қилган киши мўминликдан чиқади, лекин кофир ҳам бўлмайди. Балки икки мақом ўртасида қолади“, деб ўз ақлича жавоб қайтаради. Шу дарс ҳалқасидан кейин у ўзи алоҳида ҳалқа тузиб, шогирд тўплаб, дарс айта бошлайди. Буни кўрган устоз: „Эътазала анно“, яъни, биздан ажралди, дейди. Шундан кейин Восил ибн Атони ва унинг тарафдорларини „мўътазилийлар“ деб атаб бошлайдилар. Демак, мўътазила фирқасининг асосчиси Восил ибн Ато экан.

Мўътазилийлар ақоид фани усулларини ишлаб чиқишда асосан ақлга ва жадалга суянадилар. Бинобарин, улар Аллоҳнинг сифатлари азалий эканига қарши чиқиб, уларни ҳодис дейдилар. Шунингдек, бандалар феъл ва ҳаракатларини ўзлари яратадилар, дейдилар. Ваҳоланки, банданинг яхши ва ёмон амалларини Аллоҳ яратади. Яъни, яхши ишларини розилик билан, ёмон ишларини норизолик билан барибир Аллоҳнинг ўзи яратади.

Яна улар амри маъруф ва наҳйи мункар ишларини ҳар қандай шароитда амалга оширишни мажбурий деб санадилар. Яъни, мусулмончилик конун-қоидаларини одамларга мажбурий тарзда сингдириш керак, деб ҳисоблайдилар. Шунинг учун улар уммавий ва аббосий халифаларнинг кўпини ўз ақидаларига оғдиришга эришганлар ва улардан воситачи ва ҳомий сифатида фойдаланганлар.

Қуръонни маҳлуқ деганлар ҳам мўътазилийлар. Бу фитна туфайли кўп забардаст олиму уламолар қирлиб кетган.

Мўътазила мазҳабининг Ислом олами бўйлаб кенг тарқалиши учун хизмат қилган унинг йирик намояндаларидан Восил ибн Ато (вафоти 131 х.), Абул Ҳузайл Ҳамадон (вафоти 235 х.), Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Сайёр ан-Наззом (вафоти 221 х.), Бишр ибн Мўъ-

тамир, Абу Усмон Амр ибн Баҳр Жохиз (вафоти 255 х.) каби номларни келтириш мумкин.

Бизнинг диёримиздан ҳам мўътазиланинг йирик пешкадамлари чиққан. Юртдошимиз Маҳмуд Замахшарий умрларининг кўп қисмини мўътазилий мафкура асосида асарлар ёзиш билан ўтказганлар. Лекин, Аллоҳнинг марҳамати билан умрларининг иккинчи ярмида бу адашган фирка ақидасидан воз кечиб, аҳли сунна вал-жамоа ақидасига ўтганлар.

Шу хусусда яна бир нарсани эътироф этиш лозимки, мўътазила уламолари ақлу идрокда, илму ҳикматда, мантик ва мунозарада катта истеъдодга эга бўлганлар. Масалан, Амр ибн Баҳр ал-Жохизнинг (775-868) ёзиб қолдирган асарларига бир назар солиб кўринг. 14 жилдлик «Китоб ал-ҳаявон», «Ал-Баён ват-табийн», «Ал-Бухало» ва бошқа китобларини мутолаа қилган киши, муаллифнинг ақидасидан катъи назар, унга мухлис бўлиб қолади.

Маҳмуд Замахшарийнинг балоғат илми бўйича маҳоратини сарфлаб ёзган иккита катта мужалладли «Тафсири кашшоф» асарини олиб кўринг, араб тили конун-қоидаларига доир «Муфассал», «Асосул-балог», «Навобигуд-калим» ёки «Атвокуз-заҳаб» ва «Макомот», «Рабиул-аброр» каби асарларини мутолаа қилиб кўринг.

Хуллас, ҳижратнинг иккинчи асри уммати исломиянинг назарий ва амалий соҳаларда юзлаб мазҳаб ва окимларга ёки фирка ва тоифаларга бўлиниб кетиш асри бўлди десак, хато қилмаймиз.

Жаноби Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) айтган етмиш уч фирканинг ўзи ҳам яна кўплаб фиркачаларга парчаланиб, ўртада ихтилофлар ҳосил бўлди.

Аллоҳнинг марҳамати билан аҳли сунна вал-жамоа уламолари ичидан кўплаб ақида бўйича ислоҳотчилар чиқди. Уларнинг энг биринчиси Абу Ҳанифа Нўъмон ибн Собит, яъни, Имоми Аъзамдир (р.а.). Ул зоти шарифнинг «Ал-Фикҳул-акбар» номли рисоласи ақидаи исломия соҳасида биринчи асар ҳисобланади. Имом Мотуридийгача энг машҳур ислоҳотчиларнинг иккинчиси Абул Ҳасан Али ибн Исмоил ал-Ашъарийдир (873-935 м.). Абу Мансур Мотуридийнинг ва шогирдларининг ақида бўйича ёзган асарлари тарқалгунига қадар ер юзидаги барча суннийларнинг ақидасига асос бўлиб келган. Ҳозирги кунгача ҳам ҳанафий мазҳабида бўлмаган барча сунний мусулмонлар ақида бўйича ўзларини асосан ашъарийга нисбат берадилар. Бу ҳол ижтиҳодий эрк тақозосидир.

Энди, муҳтарам анжуман катнашчилари, юртдошимиз Абу Мансур Мотуридийнинг Исломи ақидаси бўйича амалга оширган ислоҳий ишлари тўғрисида қисқача тўхталиб ўтамиз.

Аллоҳнинг ризосини истаган ва охират саодатига мушарраф бўлишни орзу қилган ҳар бир банди мўмин биринчи ўринда имонини мустаҳкам қилишга, эътиқодини тўғри йўналишга солиб, Қуръон, ҳадис ва салафи солиҳинлар кўрсатган йўлдан оғишмай боришга ҳаракат қилади.

Ҳадиси шарифда ворид бўлганким, бир кишини тўғри йўлга йўллаб қўйиш Аллоҳ йўлида қизил туя-

ларни эҳсон қилгандан ҳам савоблироқдир. Эзгулик йўлида фидокор мужтаҳидлар сафидан жой олган буюк бобомиз Имом Мотуридий ҳазратлари ақида соҳасида шундай хайрли ишларни амалга ошириб, мазкур фиркаи ноҳия ақидасини ишлаб чиқдилар. Бу савобли ва масъулиятли ишни амалга оширишда, албатта, Қуръон, ҳадис ва ўзларидан олдин ўтган уламо ва ҳуқомоларнинг қолдирган маънавий мерослари муҳим манба бўлган. Шу жумладан, Абул Ҳасан Ашъарий ишлаб чиққан Исломи ақидаси асосларини ҳам пухта ўрганиб чиқдилар ва уларни такомиллаштириб, суннийлар эътиқодига кириб қолган ғайри саҳих, нотўғри, пуч ақидалардан тозаладилар. Бу зотнинг ислоҳий ишларини ўзлари ёзиб кетган асарларида ҳамда шогирдлари ва издошлари қолдирган ижодий ишларида кўришимиз мумкин.

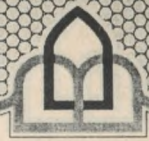
Шогирдлари деганда Абулқосим ал-Ҳаким ас-Самарқандий (вафоти 335 х.), Абул Ҳасан Али Рустағфаний, Абу Муҳаммад Абдулқарим ал-Баздавий (вафоти 390 х.), Абу Аҳмад ибн Абу Наср ал-Иёзий, Абу Абдурахмон ибн Абул-Лайс ал-Бухорий ва бошқалар назарда тутилса, издошлари булардир: Абул Йуср Муҳаммад ал-Баздавий (421-493 х.), Абул Муин Маймун ибн Муҳаммад ан-Насафий (438-508 х.), Нажмуддин Абу Ҳафс Умар ибн Муҳаммад ан-Насафий (461-537 х.), Нуриддин ас-Собуний ал-Бухорий (вафоти 580 х.), Камол ибн ал-Хумом ал-Искандарий ал-Ҳанафий – «Ҳидоя»нинг шориҳи (788-871 х., Қоҳира), Мулло Али ибн Султон ибн Али ал-Ҳиравий ал-Қорий ал-Маккий (вафоти 1014 х. Макка, Муалло). Бу зот 148 та китоб муаллифидир.

Сунний-ҳанафий саналмиш мусулмонлар, хусусан Мовароуннаҳр мусулмонлари ақида бобида асосан Имом Мотуридийнинг мазкур шогирдлари ва издошлари ёзиб қолдирган асарлардан фойдаланадилар. Ҳозирги пайтда Исломи оламининг кўп минтақаларида, Шом, Ироқ, Туркия, Покистон, Ҳиндистон, Шимоллий Африко диёрларида мотуридийа ақидаси ўрта ва олий ўқув юртларида мустақил фан сифатида ўқитиб келинмоқда. Уларда ҳам биздаги каби асосан Абу Ҳафс Умар ан-Насафийнинг «Ақоиди насафия» деб аталмиш асаридан сабоқ берилади.

Энди ақидавий ислоҳотларга қайтсак, мотуридийага оид манбаларни мутолаа қилар эканмиз, Исломи тарихида юзага келган барча мафкуравий қарашлардан фарқли ўларок, бизнинг сунний-мотуридий ақидамизнинг нақадар Қуръон, ҳадис ва салафи солиҳ ва ақлу идрок, мантик ва ҳақиқатга яқин эканининг гувоҳи бўламиз. Сўзимизнинг далили сифатида баъзи мисолларни келтириб ўтамиз:

1. Мўътазилийлар маълумотларни қабул қилишда фақат ақлга суяниш керак десалар, мотуридийлар ақл билан нақлни қўшиб фойдаланиш зарур деб биладилар.

2. Мўътазилийлар Аллоҳнинг сифатларини инкор этиб, сифат билан зот бир нарса, десалар, мотуридийлар Аллоҳнинг сифатларини исботлаган ҳолда „Сифатлари Унинг Ўзи ҳам эмас, Ўзидан ажрагувчи ҳам эмас“, дейдилар.

3. Мўътазилийлар Куръонни махлук-мухдас (яратилган, кейин пайдо бўлган) десалар, мотуридийлар уни ғайри махлук, қадим, азалий, дейдилар.

4. Мўътазилийлар, банда ўз феъл ва ҳаракатларини ўзи яратади, десалар, мотуридийлар, банданинг яхши-ёмон феъл ва ҳаракатларини Аллоҳ яратади, дейдилар.

5. Мўътазилийлар Аллоҳни охирада кўриш мумкин эмас, дейдилар. Мотуридийлар, охирада, жаннатда мўминлар Аллоҳнинг дийдорини кўрадилар, деб жазм қиладилар.

6. Мўътазилийлар, жаннат билан дўзахни Аллоҳ ҳануз яратмаган, дейдилар. Мотуридийлар, улар яратилган, ҳозирда мавжуддир, дейдилар.

7. Мўътазилийлар, қабрда азоб ҳам, роҳат ҳам йўқ; охирада тарозу, Сирот кўприги, Ҳавзи Кавсар, шафоат каби нарсалар ҳам бўлмас, дейдилар. Мотуридийлар буларни бўлади деб эътиқод қиладилар. Бугун юзага чиққан „Ҳизбут-тахрир“ фиркаси ҳам айни шу мўътазила фикрини ёймоқчи бўляпти. Машҳур замондош олимларимиздан Албоний шунинг учун ҳам „Ҳизбут-тахрир“ аъзоларини бугуннинг мўътазилийлари деб атади.

8. Мўътазилийлар авлиёларнинг кароматларини инкор қиладилар. Мотуридийлар кароматларни ҳақ деб биладилар.

9. Мўътазилийлар, имоннинг шартлари учта, яъни, тил билан икром, дил билан тасдиқ ва амал билан ижро этиш, десалар, мотуридийлар имоннинг шартлари иккита, яъни, Пайғамбаримиз (с.а.в.) келтирган барча хабарни тил билан икром этиш ва дил билан тасдиқлаш. Амал хоҳ савоб бўлсин ва хоҳ гуноҳ, уларнинг ўрни бошқа, деб таъриф этадилар. Шу масалага ҳам диққат қилинса, бугунги кўп фитналарнинг илдизи кўринади. Амални имоннинг учинчи шarti қилиб қўйиш оқибатида қанчадан-қанча мусулмонлар кофирга чиқариб қўйиляпти.

10. Мўътазилийлар, гуноҳи кабира қилган мусулмон имондан чиқади, лекин куфрга кирмай аросатда қолади, деб айтишади, мотуридийлар эса, кабира соҳиби мўминлигича қолади, фосик бўлса-да, кофир

бўлмайди; тавбасиз вафот этган осий бандалар ҳукми Аллоҳнинг хоҳишига ҳавола, дейдилар.

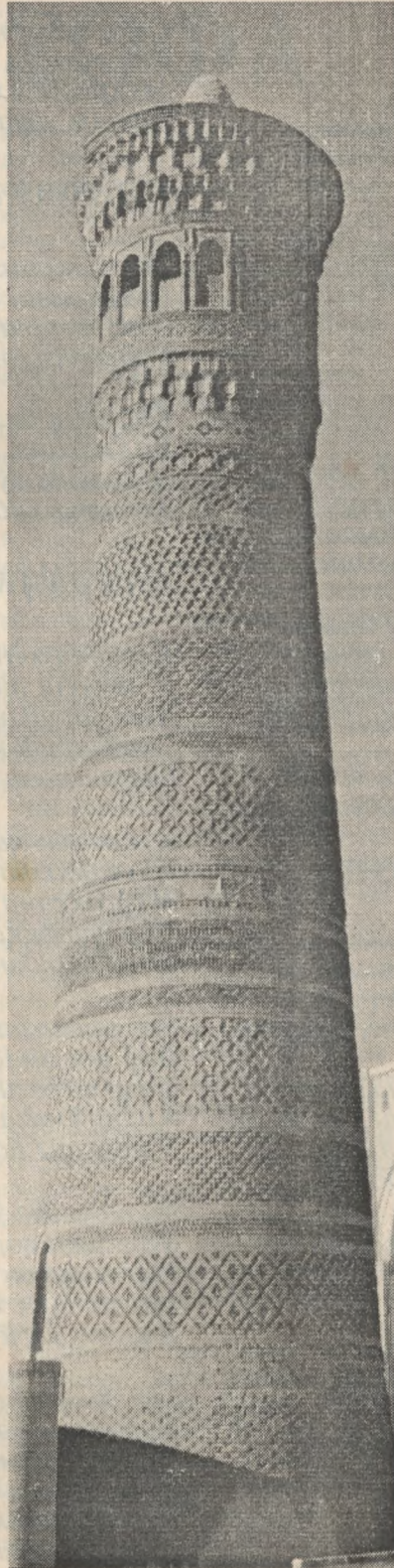
11. Муқаллид, яъни, бошқаларга таклидан ўзини мусулмон санаб юривчиларнинг имони, мўътазилийлар наздида, мақбул эмас. Мотуридийлар эса, уни мақбул санадилар.

12. Мўътазилийлар ва ашъарийлар имон кўпайиб-озайиб туради, десалар, мотуридийлар имон яхлит нарса, у кўпаймайди ва озаймайди, балки унинг нури гоҳида кўпайиб, гоҳида хиралашиб туради, дейдилар.

Мотуридийларнинг баъзи масалаларда мўътазилийлар билан бир хилда эътиқод қилиш ҳоллари ҳам мавжуд. Масалан, Аллоҳни ақл билан таниш вожиблиги, яратилган мавжудотлар воситаси билан яратувчини таниш мумкинлиги, Аллоҳнинг барча яратган нарсалари ҳикматдан холи эмаслиги, Аллоҳ ўз бандаларига тоқатларидан ортиқ нарсага буюрмаслиги, „Худо хоҳласа, мусулмонман“ деб бўлмаслиги, имон билан Исломининг мазмуни луғатда икки хил бўлса-да, истилоҳда бир хиллиги каби масалаларга биз улар билан бир хил қараймиз.

Мухим масалалардан яна бири мотуридийа билан ашъарийа ақидаларининг жуда ҳам бир-бирига яқинлиги. Асосчилари бир-бирларини кўришмаган, ҳатто, эшитишмаган, аммо илмий ишлари шунақа бир-бирига уйғунки, бу ҳолни илоҳий муъжизалардан деса бўлади. Ашъарийа ва мотуридийа назариялари ўртасидаги фарқлар оз бўлиб, бир неча ўнтадан ошмайди ва бу фарқлар тўғрисида махсус рисолалар битилган.

2000 йил мамлакатимизда Абу Мансур ал-Мотуридийнинг таваллуд тўйлари ўтишини юқорида айтдик. Шу муносабат ила таҳририятимиз ушбу анжуманда қатнашган бошқа олимларнинг маърузаларини журналнинг янги йил сонларида чоп этади. Умуман, диний-дунёвий барча олимларимизни, барча журналхонларни Абу Мансур ал-Мотуридийнинг ҳаёти ва ижодига оид мақолалар ила журналимиз саҳифаларида фаол иштирок этишга чорлаймиз.

Неки сўрар бўлсанг, Аллоҳдан сўра...

ЧОРРАҲАДА

Чорраҳада турибсан ҳайрон,
Тўрт томон йўл. Билмассан аммо,
Толе йўли қайси бир томон?
Хаёлингда бу зўр муаммо.

Муаммомас қай томон юрмоқ,
Бўлса ҳамки йўллар тору танг.
Муаммомас ва эмас жумбоқ,
Қиблага юр, толе истасанг.

АЛЛОҲДАН СЎРА

Қарғалар қағиллаб сўрайдилар қор,
Уларни ноумид этмай деб зинҳор,
Аллоҳ қор юборар, ноумид қўймас,
У – Аллоҳ ноумид бўлганни суймас.

Сен ҳам, эй мусулмон, ноумид бўлма,
Аллоҳдан тилашни, сўрашни қўйма.
Қалбингни босмасин қиров ё шудринг,
Наҳотки қарғача йўқ сенинг қадринг?..

Неки истар бўлсанг, Аллоҳдан иста...
Неки сўрар бўлсанг, Аллоҳдан сўра...

ОНАМНИНГ ЖОЎНАМОЗИ

Менга мерос қолди ушбу жойнамоз,
Ҳар куни беш маҳал ёдимда онам.
Ҳар куни бурчини этмоқда адо,
Кимга мерос қолар мендан сўнг, билмам.

Менга мерос қолди ушбу жойнамоз,
Кимга мерос қолар мендан сўнг, билмам.
Руҳим шод бўларди, топарди эъзоз,
Намозхон бўлсайди бирорта болам...

ЭСҚИ ЧОҶОНЯҶ АЗИЗ

Инсонларга эски чопонда
Кўринсам ҳам кўримсиз, хунук,
Фақат Сенга ҳар бир замонда
Бўлиб қолай азиз ва суюк,
Меҳрибоним Аллоҳим менинг,
Бошим узра паноҳим менинг.

Бундан ортиқ борми саодат?..
Узинг бандам, қулим де мени.

Сени севмоқ энг бахтли одат,
Тикан ичра гулим де мени.
Меҳрибоним Аллоҳим ўзинг,
Бошим узра паноҳим ўзинг...

ДИЛАҶИ ИМОН

Тўрт ёшлик набирам дилида имон,
Бўи қолса, билганча ўқийди намоз.
Сажда қилар билмай қибла қай томон,
Ўзича Аллоҳга этаверар роз.

Қиблани билмассан, ҳозир болажон,
Билмасанг, майлига, сажда қил бироқ,
Дилингда бўлса, бас, эътиқод, имон,
Ҳозирча қибладир сенга ҳаммаёқ.

НАБИРАМ ШАВҚАТЖОНҶА

Ёлғизликнинг азоби оғир,
У мисоли темир қамчидир.
Зарбларидан вужудим оғрив,
Зарбларидан юрагим яғир,
Оққан қони минг-минг томчидир.

Букун сен ҳам ёлғиз боласан,
Ёлғизликдан вужудинг оғрив,
Мурғаккина юрагинг оғрив.
Бир ўртоққа зор бир боласан,
Ёлғизликдан тоқатинг тоқдир.

Зорланмагин, ўртоғим йўқ деб,
Бир сен эмас ўртоқсиз одам.
Сабр айлагин, сабр айла, болам,
Қийналмагин, ич-этингни еб,
Ўртоғинг бор, билсанг, сенинг ҳам.

Мен дунёда ўртоқ топмадим,
Ўртоққа зор ўтмоқда умр.
Гарчи инсон – дунёда лак-лак,
Бирортаси ҳамроҳ эмасдир,
Ҳамроҳим йўқ Аллоҳдан бўлак.

Сен ҳам мендек сабр айла, болам,
Ўртоғинг бор сенинг ҳам, билсанг,
Ақлинг кириб, бўларсан огоҳ.
Ўшанда ҳеч бўлмассан дилтанг,
Биларсанким, ҳамроҳинг Аллоҳ,
Англарсанким, ўртоғинг Аллоҳ...

Абдуллоҳ ибн ҲУЗОФА

Пайғамбаримизга саҳобийлик қилган зоти киромларнинг ҳаётида ҳар бир мўмин-мусулмон учун ибрат, дарс, намуна ва... етиб бўлмас салоҳият ҳамда соғинч бор. “Ла илаҳа иллаллоҳ” калимасини айтган кунларидан бошлаб, то сўнги нафасларига қадар салоҳиятга йўғрилган бу соғинчли умр дафтарларида яна шундай саҳифалар, лаҳзалар борки, уларни қайта-қайта ўқишинг, эшитшинг, тинглашинг, ёзгинг ва айтгинг келади.

Илк мусулмонлардан бўлган Абдуллоҳ ибн Ҳузофа (Аллоҳ ундан рози бўлсин) бир чимдун ҳаётни имон нури ва Аллоҳнинг ишқи ила зийнатлаб, қалбларга фараҳлик бахш эта олган инсонлардан биридир. У зот Ҳазрати Умар (р.а.) амирлиги замонида Византия империяси билан бўлган муҳорабада бир қанча мусулмон биродарлари ила душман қўлига асирга тушиб қолди. Византияликлар асирларга христианликни таклиф этиб, агар қабул қилсалар, мол-мулк бериб, озодликка қўйиб юборишларини, акс ҳолда қийнаб ўлдиришларини айтишди. Айниқса, император Абдуллоҳ ибн Ҳузофа (р.а.) асхобнинг улуғларидан эканини билгач, унга айрича муносабатда бўла бошлади. Уни христианликни қабул этишга ундаб, тинимсиз таклифлар қилди, ваъдалар берди. Аммо қалби калимаи шаҳодатни ҳайкириш узра уриб турган зот Парвардигори ваъда қилган жаннатлардан кечиб, дунёнинг заволли ҳадысига учсинми?! Йўқ, имон лаззатини татиб кўргандан кейин яна залолатга қайтиш, дунёни афзал билиш кўрнамаклик, жохиллик бўларди. Аллоҳнинг ўзи асрасин ҳаммамизни бундай шармандалиқдан. Хуллас, император тинимсиз таклифлар қилаверди, Абдуллоҳ рад этаверди. Ҳатто: “Христианликни қабул этсанг, кизимни бериб, тахтимга ва мулкимга сени ворис қиламан”, деди.

Тахт, мол-мулк, гўзал киз... Дунё ўлчовида ниҳоятда катта инъом. Шундай эмасми?! Аммо дунё ҳаёти мезонларидан анча олислаб, юқорилаб кетган Абдуллоҳ ушбу жавобни берди: “Бутун Византия тупроқларини, араб

ва ажам ерларини қўлимга тутқазсанг ҳам, бир лаҳзага бўлсин, динимдан қайтмасман!” Кирил айтди: “Унда ўлдирилсан!” Ҳазрати Абдуллоҳ (р.а.) шунча таклифларга парво қилмагани каби бу таҳдидга ҳам заррача эътибор бермади, кўркмади, мўминлик мақомида туриб бундай дея жавоб қайтарди: “Бунга кучинг етар, аммо имонимни қалбимдан чиқара олмасан”.

Ҳа, тана, жисм шу дунёники, рух эса, юксак-юксакларда. Танага қўллари етиши мумкин, аммо ҳар қанча узанмасинлар, руҳига етмас...

Шундан кейин қийноқлар бошланди. Айни пайтда христианликка таклиф қилишдан ҳам тўхтамадилар.

Ислому кундан-кун оламга ёйиляётган, Византия тупроқларига ҳам кириб келаётган, инсоният уни ҳақ дин, деб тан олаётган бир пайтда Расулulloҳнинг (с.а.в.) энг яқин саҳобаларидан бири Исломдан қайтиб, христианликни қабул этса, улар учун катта бир ютуқ бўларди.

Шу орада катта қозонга сув солиб қайнатилди ва имонида собит турган бир мўминни Абдуллоҳнинг кўз ўнгида ўша қайнаб турган сувга отишди. Сўнг уни ҳам қозоннинг ёнига олиб келишди. Шунда Ҳазрати Абдуллоҳнинг кўзларида ёш қалқди. Император у зотни кўрққан гумон этиб, таклифини тақролади. Таклиф яна рад этилгач: “Унда нега йиғлаяпсан?” деб сўради. Бу саволга Ҳазрати Абдуллоҳнинг (р.а.) жавоби бундай бўлди: “Мен кўрққанимдан йиғлаётганим йўқ. Биз мусулмонлар Аллоҳ йўлида жон беришдан кўрқмаймиз. Йиғлаганимнинг сабаби бошқадир. Қанийди, сочларимнинг сони қадар жонларим бўлсаю Аллоҳнинг йўлида ҳаммаси бир-бир фидо бўлса, деган туйғу йиғлатди мени”.

Ислому ила иззат топганларнинг бир тимсоли бўлган Ҳазрати Абдуллоҳнинг бу сўзлари ғазабнок императорни ҳайратга солди. Подшоҳ ўзиниям, тахтиниям унутди, иши Абдуллоҳ билан бўлди-қолди. Энди бошқача таклиф ташлади: “Агар бошимдан ўпсанг, сени озод қиламан”.

Имон шарбатидан лаззат олган унингдек бир зот қандайдир христианнинг бошидан ўпсинми? Бу ишда ҳеч бир фидокорлик кўрмаган Абдуллоҳ ибн Ҳузофа (р.а.) ушбу таклифни ҳам рад этди. Рад этиб, императорни яна бошқа бир ҳайрат қалъасига солди.

Кейин ўйлаб туриб, ўзи таклиф айтди: “Агар ҳамма мусулмон асирларни озод этсанг, бошингдан ўпман”.

Подшоҳ рози бўлди.

Ҳазрати Абдуллоҳ (р.а.) императорнинг бошидан ўпаркан, ҳаёлидан: “Бу одам Аллоҳнинг душманларидан бири эканига ишонаман, унинг бошидан эса, фақат мусулмон биродарларимнинг озод этилиши учун ўпяпман”, деган ўй кечди.

Византия императори ҳам сўзида турди: Абдуллоҳ ибн Ҳузофа (р.а.) билан биргаликда яна саксонга мусулмон асирни ҳам озод этди.

Ҳазрати Абдуллоҳнинг имонидан келган иззат ва фидокорлик саксон нафар мусулмоннинг озод этилишига ва яна бир қанчаларининг имони саломат қолишига восила бўлди.

У зот (р.а.) биродарлари билан Мадинага қайтганида Ҳазрати Умар (р.а.) томонидан хушнуд қаршиланди. Амирул мўминин: “Бундай одамларнинг пешонасидан биз ҳам суймоғимиз лозим”, деб Абдуллоҳнинг бошидан ўпиб қўйди ва бошқаларга ҳам унинг бошидан ўпишни буюрди.

Абдуллоҳ ибн Ҳузофа (р.а.) пайғамбаримизнинг барча ғазотларида иштирок этган. Бир сафар эллик кишилик жангчи гуруҳига бошчилик ҳам қилган.

Ҳазрати Расулulloҳнинг (с.а.в.) мактубларини Эрон кисроси Парвезга элтган ҳам Абдуллоҳ (р.а.) эди. Ушанда Кисро Парвез ул муборак мактубни парча-парча қилиб йиртган, ҳурматсизлик кўрсатган эди. Бундан хабар топган пайғамбаримиз (с.а.в.): “Ё Раб, у мактубимни қандай парчалаган бўлса, Сен ҳам уни ва унинг мулкани шундай парча-парча эт”, деб дуо қилдилар. Ўғли Шеруянинг қўли билан Аллоҳ таоло унинг ўзини, Саъд ибн Абу Вакқоснинг (р.а.) қўли билан салтанатини яқсон этди.

Абдуллоҳ ибн Ҳузофа Ҳазрати Усмон (р.а.) замонида Мисрда вафот этди.

Аллоҳ рози бўлсин.

“Саҳобалар қомуси”дан олинди.

Аёллар қаерда таҳорат оладилар?

Эркаклар ҳар тоза жойда таҳорат олавердилар. Аммо аёллар номаҳрам кўзи тушмайдиган жойда таҳорат оладилар ва бу ишлари билан Исломининг тўсилиш ҳақидаги амрини бажарган бўладилар.

Аёл мисвок тутадими?

Мисвок қўллаш муаккад (таъкидланган) суннатдир. Агар мисвок тутишнинг иложи бўлмаса, тиш чўткаси ёки шаҳодат бармоғи билан тишлар тозаланади.

Аллоҳ Расули марҳамат қиладилар: „Агар умматимга қийин бўлмасайди, уларга ҳар намоздан аввал мисвок ишлатишни амр этардим“¹. „Мисвок ўлимдан бошқа ҳар дардга шифодир!“²

Баъзи фикҳ китобларида „Аёл милклари заиф бўлганидан сақич мисвок ўрнига ўтади“, деган сўзлар учрайди.³ Аммо ҳадиси шарифларда мисвок фақат эркак учун суннатдир деган ифода йўқ. Аксинча, Ҳазрати Ойиша онамиз (р.а.) шундай дейдилар: „Расулulloҳ (с.а.в.) мисвок тутардилар, сўнг уни ювиш учун менга берардилар. Мен аввал у мисвокни тутиб (яъни, ишлатиб), кейин ювардим ва ўзларига қайтарардим“⁴.

Тахавий, аёлларнинг сақич чайнашга амр этилмаганини, бунда ҳеч қандай сабоб йўқлигини қайд қилгандир⁵. Холбуки, мисвок учун амр бор. Савоби ва кўптомонлама фойдаси борлигини Пайғамбар (с.а.в.) билдирганлар. Докторлар тиш емирилишининг, устида сариқ қатлам пайдо бўлишининг, милк ва оғизда яралар ва ялигланиш вужудга келишининг олдини олиш, асаблар, кўзлар, нафас олиш ва ҳазм қилиш йўлларидаги турли беҳузурликларни ўнглаш учун мисвок қўллашни тавсия этишади. Ҳатто қувваи хофиза (хотира) заифлигини, зехн ўтмаслигини ва ёмон ахлоқни тузатишда, ўнглашда ҳам мисвок улуг тадбирдир. Бунча савобдан, ижтимоий, рухий ва соғлиқ фойдаларидан маҳрум қолиш тўғри эмас.

Эр-хотин бир-бирини эркалаб суйишса, таҳорат бузиладими?

Либоссиз, яланғоч ҳолда ёки иссиқликни, тан ҳароратини бир-бирига ўтказадиган даражада юпка, харир либосларда бир-бирини суюб эркалашса, эр-хотин таҳорати бузилади. Лекин тан ҳароратини тўсадиган қалин либосда бўлсалар ва мазий деган суюқлик келмаса, таҳорат бузилмайди. Агар бу суюқлик, намлик келса, таҳорат бузилади⁶.

ХОС ФИҚҲИЙ МАСАЛАЛАР

Журналимизда муҳтарама опа-сингилларимиз учун махсус бир саҳифа ажратдик. Чунки шариятимизда умумга тегишли ҳукмлардан ташқари, айрим масалаларда аёлларга бошқачароқ, яъни, уларнинг тоқатлари, ҳолатлари ва ҳолатларига мос ҳолда қоида ва талаблар қўйилган. Ушбу рўқнда аёлларгагина хос бўлган шаръий ҳукм ва фатволарни ёритиб боришга ҳаракат қиламиз.

Аёлларимиз, қизларимиз мана шу саҳифанинг соҳибалари сифатида бемалол унда иштирок этишлари, ўзларини қизиқтирган саволлар билан муурожаат қилишлари ва жавоб олишлари мумкин. Зеро, Ойиша онамиз ҳам ҳаёлари динни ўрганишдан тўсмайдиган аёлларга Аллоҳнинг раҳматини тилаганлар.

Аврат жойларга тегиниш таҳоратни бузадими?

Аёл ёки эркакнинг фақат ўз аврат жойига тегиниши таҳоратни бузмайди⁷.

Тирноқ бўёғи билан таҳорат олса бўладими?

Таҳорат ишончли бўлиши учун, сув аъзоларнинг ҳамма жойига тўсиқсиз етиши керак. Сув етишига тўсиқ бўладиган лаб бўёғи, тирноқ бўёғи, ёғ, сақич каби нарсалар билан таҳорат тўғри бўлмайди⁸.

Улама соч устидан масх тортиш жоизми?

Пайғамбаримиз (с.а.в.) марҳамат қиладилар: „Аллоҳнинг лаънати бўлсин ясама соч таққанга ва тақдирганга, баданга чизганга ва чиздирганга“⁹.

Бу одат жоҳилият давридан қолган ёмон одатдир. Ясама сочлар устидан масх тортган ўз сочига масх тортмаган каби бўлгани учун унинг таҳорати жоиз эмас.

Пайпоқли ҳолда таҳорат оладиларми?

Таҳорат фарзларидан бири оёқ ювишдир. Бир зарурат туфайли аёл пайпоқли ҳолда оёқларини ювса, таҳорат жоиз бўлади. Ҳанафий мазҳабида оёқ аврат ҳисобланмагани учун ювишда бирор ноқулайлик йўқ. Аврат ҳисобланмайдиган қисм тўпикнинг пастидир. Шундай ҳолатларда аёлнинг оёғига қасддан қараган киши гуноҳкор бўлади¹⁰.

Кўкрак ва қулоқдан келган қон таҳоратни бузадими?

Бир хасталик туфайли кўздан оққан сув ёки кўзнинг сувланиши, кўкрак, қулоқ каби бир аъзодан қон, йиринг каби суюқликларнинг оқиб чиқиши таҳоратни бузади¹¹.

Рўмол устидан масх тортиш жоизми?

Номаҳрамга сочни кўрсатмаслик ниятида ва ё бошқа ноқулай ҳолатларда рўмол устидан масх тортиш жоиз¹².

Ўрин нам бўлса, ким ғусл қилади?

Эр-хотин ўринларида маний кўриб, ихтилом бўлганларини эслай олмай, бири иккинчисига оид эканини айтса, иккисига ҳам ғусл вожиб бўлади¹³.

Ғуслдан сўнг хотиндан келган маний ўзиники бўлмай, эриники бўлса, ғусл такрорланмайди, фақат таҳорат қилинади. Хотин маний ўзиники эканига икром бўлса, яъни, маний сариқ ва суюқ бўлса, ғусл қилади¹⁴.

Соч бўёғи ва мойи ғуслга моненьми?

Агар бўёқ соч толалари устида қатламни ташкил қилса, ғуслга моненьдир. Доришуносларнинг фикрича, соч толалари устида соч бўёғи қатлам ҳосил қилади. Шу сабабли соч бўёғининг ғуслга монень бўлишлиги тасбит ва тасдиқ этилган. Хинадан бошқа барча бўёқлар қатлам ҳосил қилгани сабабли уларни қўллаш жоиз эмас. Соч мойи соч тагига сув етмайдиган даражада қалин сурилса, ғуслга моненьдир. Агар соч остига сув етса ва кўп ёғли бўлмаса, ғуслга монень эмас.

Ялангоч ювинмоқ жоизми?

Кимса кўзи тушмас ерда ювинмоқ учун ёки бошқа бир узрли сабаб билан ечинмоқ мубоҳдир¹⁵. Фақат ҳаммом қилинган ер беш квадрат зира (зира – 0,7 м) ёки ундан каттароқ бўлса, аврат жойни ёпиш авло. Чунки гусл қилаётганда аврат жойни ёпиш суннатдир¹⁶.

Зира (узунлик) – икки қисм: шаръий ва урфий. Шаръий зира: Тирсақдан ўрта бармоқнинг учига қадар бўлган узунлик. Урфий зира: Улқадан бармоқ учига қадар бўлган узунлик. Хар икки ўлчов ҳам мўътабардир.

Жунуб ҳолда ёйиш ва ухлаш жоизми?

Жунуб бўлган одам бир нарса ёйишни истаса, аввал кўлларини, сўнг оғзини ювади, ундан кейин овқатланса бўлади¹⁷.

Жунуб ҳолда ухлашни истаган одам, агар намоз вақтини ўтказиб юбормай уйғонишига амин бўлса, жоиз. Расулulloх (с.а.в.) марҳамат қиладилар: „Шубҳасиз, ичида ит, сурат ва жунуб бўлган уйга фаришталар кирмайди“¹⁸.

Бу ҳадисдан мурод, жунуб ҳолда юришни одат қилган, бир неча вақт намозни ўтказиб юборганлардир. Демак, жунуб бўлгач, қанча тез гусл қилса, шунча яхши¹⁹.

Жунуб бўлган одамнинг ухлашдан олдин таҳорат олмоғи машрувдир. Баъзилар мустахаб демишлар²⁰.

Жунуб бўлган аёл боласини қандай эмизади?

Эмизика аёлнинг боласи йиғласа, гуслга фурсати бўлмаса, кўкрагини ювиб, боласини эмизиши мумкин.

Жунуб ҳолида туклар ва тирноқни олиш

Жунуб ҳолда этак остини туклардан тозалаш ва тирноқ олиш макруҳдир²¹. Бу ишларни гусл қилгандан сўнг бажариш лозим²². Ой кўрган ва лохуса аёллар ҳукми ҳам айни шундай.

Имом Ғаззолий «Ихйау улуמיד-дин» китобида шундай дейди: „Жунуб бўлган (киши) тирноқ олиши, тукларни қириши, этак ва кўлтиқ остини тозалаш, қон олдириши ёки вужудидан хар қанақанги парчани, бўлакни узиши, кўпориши уйғун эмас. Чунки барча аъзолар, бутун вужуд киёматда тирилганда, ювилмай қолган ёки шу ҳолда қирилган хар нарса жунуб ҳолида бўлади“²³.

Спирал гуслга монеъми?

Гуслда ювилиши фарз бўлган жойлар баданнинг ташқарисидир. Раҳим (бачадон) баданнинг ташқарисиди бўлмагани учун ювиш мажбурияти йўқ. Спирал раҳимнинг ичида бўлганидан гуслга монеълик қилмайди. Аврат жой-

ни аёл бўлса ҳам бошқага кўрсатиш нокулайдир. Ҳеч бир узрсиз аёлнинг бошқага аврат жойини кўрсатиши ҳаромдир. Аёл ва соғлик масаласида бу ҳақда кенгроқ маълумот берилади.

Жин билан алоқада бўлганга гусл керакми?

Жинларнинг ўзига яқинлашиб, алоқада бўлганлигини ва одатдаги жинсий алоқада сезадиган завқни ҳис этганини сўзлаганлари сабабли гусл шарт эмас. Аммо хотин киши маний кўрса, ихтилом бўлгани учун гусл қилиши керак. Жин инсон шаклида хотин кишига яқинлашиб, жинсий аъзосини аёлнинг фаржига сукса ва бунин хотин кўриб, ҳис этса, гусл лозим²⁴.

Аёл соч ўримишни ёйишга мажбури?

Аёл ўрилган сочларини гуслда ёйишга мажбур эмас²⁵. Ўрилган соч тубига сув тегиши етарлидир. Бундан мақсад енгилликдир. Аммо сочлар ўрилмаган бўлса, ҳамма жойини ювиш фарздир. Агар ўримлар бир модда билан бирига ёпишиб, соч тубига сув етиш имкони бўлмаса, соч ёйилиши керак. Умму Салама (р.а.) деди: „Ё Расулаллох! Мен сочларини ўриб, боғлаган бир хотинман. Жунуб ва хайздан гусл қилаётганимда соч ўримишни ечайми?“ Расулulloх (с.а.в.) марҳамат қилдилар: „Кўшховучлаб бошингдан уч бора сув қуйсанг, етарлидир“²⁶.

Агар эркакнинг узун ва ўрилган сочи бўлса, уларни ёйиб, ечиб ювиши шартдир²⁷.

Хотин киши жинсий алоқадан сўнг хайз кўрса, гусл лозимми?

Агар хотин киши ихтиломдан ёки эри билан алоқадан сўнг хайз кўрса, гусл ихтиёрий. Хохласа, гусл қилади, хохласа, хайздан сўнгга қолдиради. Чунки ювиниш намоз ўқиш учун бир поклашидир. Намоз эса, хайз ҳолига кирган аёл учун қон тўхтамасдан аввал мумкин эмас. Шунга қарамасдан, намоз ўқимайдиган хайз муддатида бўлса-да, ювинган яхшидир²⁸. Чунки вужудни тоза сув билан ювиш қон айланишини яхшилаиди.

Хайз муддати тугаган хотин эри билан алоқа қилгунча гусл этмаган бўлса, яқинликдан сўнг бир гусл етарлидир²⁹. Яъни, хайз муддати битгач, гусл қилмасдан эри билан алоқа қилгач, гусл қилиши мумкин. (Бу борада ҳам юқорида айтилганидек, хайз муддати тугаб, эри билан яқинлик қилишдан олдин ювинса, ҳам ихтиёрли ва ҳам яхшидир. – Тарж.изоҳи).

Гуслда жинсий аъзони ювиш керакми?

Хайз, нифос ва алоқадан сўнг гусл қилаётганда хотин киши жинсий аъзосининг ташқарисини ювоғи вожибдир. Ичини эмас. Кўз ташқариси, қулоқ ва бурун тешиқларини ҳам ювиш вожибдир. Хотин киши гусл қилаётганда жинсий аъзосининг ташқарисини ювади, лекин ичига бармоқ суқмайди³⁰.

Тирноқ бўёғига ўхшаш нарсалар гуслга монеъми?

Гусл тўғри бўлиши учун сув терига ва тирноққа тегиши керак. Бу тегишга монеълик қилган нарса гуслга ҳам монеъдир. Хотин киши гусл қилаётганда тирногининг остида, устида ёки вужуднинг бошқа бир ерида сув тегишига монеълик қиладиган хамир, балиқ тангачаси (лаб ва тирноқ бўёғи) каби нарсалар бўлса, уларни кетказиши вожибдир. Кетказилмаса, гуслга ҳисоб қилинмайди³¹. Тирноқ бўёғи гусл таҳоратдан сўнг сурилган бўлса ҳам, гусл гусл эмас, таҳорат таҳорат эмас. Ҳеч бир ибодат тирноқ бўёғи билан бўлмайди.

Гусл қилаётганда «бисмиллоҳ» айтиладими?

Гусл бошлашда «бисмиллоҳ»ни айтиш суннатдир³². Чунки Расулulloх (с.а.в.): „Машрув бўлган хар бир иш «бисмиллоҳ» билан бошланмас экан, у ишнинг охири кесикдир (яъни, йўқдир)“, деб марҳамат қилдилар³³. Гусл машрув ва фарз ибодатларидан бўлгани учун «бисмиллоҳ» билан бошланади. Фақат жойига қараб «бисмиллоҳ» баъзан махфий айтилади.

“*Buyuk kadin ilmi hali*” (Аёллар фикҳи) китобидан
Йўлдош ЭШБЕК таржимаси.

1 Абу Довуд, 1/12.
2 «Кашфиул хафа», 1/457.
3 «Марокул фалох», 20.
4 Абу Довуд, 1/13.
5 Тахтавий, 38.
6 Тахтавий, 51.
7 Тахтавий, 51.
8 «Фатавон Хиндийя», 1/84; «Негми Ислому», 45.
9 «Тухфатул Ахвазий», 8/68.
10 Кунимиз мусулмонларига фатволар, 2127.
11 «Ислому илми холи», 66.
12 Ибн Обидин, 1/267.
13 Ибн Обидин, 1/154.
14 Ибн Обидин, 1/154.
15 Саҳихи Муслим (Довуд ўғли), 2/1080.
16 Жавҳара, 1/14.
17 Саҳихи Муслим, 2/1006.

18 Саҳихи Муслим, 2/1000.
19 Саҳихи Муслим, 2/1000.
20 Саҳихи Муслим, 2/1005.
21 Фатовои Хиндийя, 5/357.
22 Фатовои Хиндийя, 5/358.
23 Мугнил Мухтожа, 1/75.
24 Фатавои Хиндийя, 1/15.
25 Дураул Хуккам, 1/17.
26 Субулус Салом, 1/91.
27 Дураул Хуккам, 1/17.
28 Ал-Мабсут, 1/170.
29 Ибн Обидин, 1/155.
30 Дураул Хуккам, 1/18.
31 Жавҳара, 2/12.
32 Марокул Фалох, 31; Жавҳара, 2/12.
33 Марокул Фалох, 31.

Абдугафур ИСКАНДАР

МУМИН МУНКАРГА РОЗИ БЎЛМАС

Аллох таоло мўмин бандаларига фарз этган амаллардан бири яхшиликка буюриш ва ёмонликдан қайтаришдир. Мўминлар бошқа фарзлар қатори ушбу фарзни ҳам адо эта олсалар, жамиятлари солих, ўзлари нажот топгувчилардан бўлиши аниқдир. Мана, бу ҳақдаги Аллохнинг муждаси:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

яъни: «Сизлардан яхшиликка даъват этадиган, амри маъруф ва наҳйи мункар қиладиган бир уммат бўлсин. Ана ўшаларнинг ўзлари нажот топгувчилардир» (Оли Имрон, 104-оят).

Демак, Аллохга имон келтириб, Унинг йўлида жамоа бўлганлар Ислолда бўлмаганларни яхшиликка – Исломга даъват этадиган, Исломда бўлганларга эса, амри маъруф ва наҳйи мункар қиладиган умматга айланиши керак, шунда дунё ва охираат саодатини топгайлар.

Яхшиликка буюриш ва ёмонликдан қайтариш йўлга қўйилган жамиятда тўғри яшаш осон бўлади, ҳақиқат ботилдан, адолат зулмдан ғолиб келади.

Аллохнинг бу амри замирида ҳам, бошқаларида бўлган каби, улуғ ҳикматлар яширин. Бу ҳикматларни фақат уни адо этганлар топадилар. Қолаверса, уни адо этувчилар инсонларнинг энг яхшилари: «Одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлдингиз. Амри муъруф қиласиз, наҳйи мункар этасиз, Аллохга имон келтирасиз» (Ол-и Имрон, 110).

Холиқимиз Ислом умматига жуда олий мақомни тақдим этаётир. Умматларнинг сараси, пешқадами, улуғи у эканининг хабарини бераётир. Дарҳақиқат, мана шу мақомга муносиб бўлган ажодларимизнинг жамиятларида адолат қарор топган, улар дунёга устун бўлганлар. Бошқаларга тобе бўлмаганлар, балки бошқа халқларни ҳам ортларидан эргаштирганлар, яхшиликка чорлаб, ёмонликдан қайтарганлар. Биз ҳам бу амрни ўрнига қўймоғимиз, қодир бўлганимиз қадар адо этмоғимиз лозим. Абу Ҳурайра (р.а.) пайғамбаримиздан (с.а.в.) ривоят қилган ҳадис бу амрга амал қилишнинг даражаларини кўрсатиб беради: „Сизлардан кимда-ким мункар (ёмон) ишни кўрса, қўли билан ўзгартирсин, агар қодир бўлмаса, тили билан ўзгартирсин, агар бунга ҳам қудрати етмаса, дили билан қайтарсин. Аммо буниси имоннинг энг заифидир” (Бошқа бир ривоятда „ундан кейин хардалнинг уруғича

имон йўқдир”, деб айтилган)” (Муслим ривояти).

Яъни, мўмин киши токи қалбида заррача имони бўлар экан, одамларни яхшиликка чорлаб, ёмонликдан қайтариб турмоғи лозим. Мункарга асло рози бўлмаслиги керак. Мункарга рози бўлган қалб мўмин қалб эмас. Ҳадисдан шундай маъно чиқади. Яъни, имонимиз заифлигидан аломат эса-да, ҳеч бўлмаганда мункарга ичимизда рози бўлмаслик имкони бор ҳали бизда. Рози бўлиб қолишдан Аллоҳ асрасин. Зеро, Имом Абу Довуд ибн Умайр ал-Киндийдан ривоят қилган ҳадисда пайғам-баримиз (с.а.в.) айтадиларки: „Ер юзида бир гуноҳ содир бўлганида, гуноҳ бўлган одам уни инкор эт-са, худди кўрмаган одамдек (гуноҳдан холи) бўлади. Ким кўрмаган бўлса ҳам, розилик билдирса, гуноҳ бўлган одамдек (гуноҳкор) бўлади”.

Қалбимизга бир кулоқ тутайлик: ўша сўнги имкониятни – Аллох фарз этган норозиликни ҳам қўпларимиз йўқотиб қўяёзмадикми? Дилимиз тобора мункарга – қайтарилган ишларга кўникиб бормаяптими? Холбуки, жасаднинг, амалларнинг ва, қолаверса, жамиятнинг ҳам ўнгланиши қалбни ўнглашдан бошланади-ку! Қалблар ёмон ишга рози бўлиб турса ёки бепарво қараса, у мункар ишни тузатиш ҳақида сўз ҳам бўлиши мумкин эмас!

Мусулмонлар бошқа фарзлар каби, бу фарзнинг ҳам аҳамиятини мукаммал билмоқлари ва унга амал қилмоқлари лозимдир. Тўғри, бу иш ниҳоятда оғир. Инсониятни ҳаққа чорлаб, тўғри йўлга даъват этиш, ёмон, нотўғри йўллардан қайтариш ниҳоятда машаққатли иш. Аммо жаннатга олиб борадиган йўлларнинг қай бири осон, қай бири енгил? Ҳаммаси ҳам оғир ва машаққатли. Бу дунёда оғир бўлганларга қиёматда енгил, бу дунёда енгил бўлганларга эса, қиёматда оғир бўлади, деган қоида ҳам бор-ку! Модомики шундай экан, Аллохнинг фарзини адо этишда маломатчиларнинг маломатидан кўрқиб нимаси? Қолаверса, биз ўша маломатчилар билмайдиган нарсаларни биламиз. Кимлар нажот топишинию кимлар дўзахга қулашини-да биламиз. Пайғамбаримиз (с.а.в.): „Нафсим қўлида бўлган Зотга қасамки, албатта, амри маъруф қиласизлар, албатта, наҳйи мункар қиласизлар. Бўлмаса, Аллох ўз ҳузуридан сизга уқубат юборади. Сўнгра дуо қилсангиз, (дуоингиз) қабул бўлмайди”, деб огоҳлантирганларини ҳам биламиз. Билиб туриб амал қилмаслик билмай туриб амал қилмасликдан ёмонроқ эканини-да биламиз. Энди ана шу билганларимизга амал қилишни ҳам билайлик. Зеро, Сарваримиз Муҳаммаднинг (с.а.в.) бу фарзни тарқ этувчиларга қилган таҳдидлари ва уни адо этувчиларга берган муждалари ақли кишиларнинг амалга киришишларига кифоя қилгуликдир.

Бу дунёга бекорга келмаганимиз, Аллохнинг пайғамбари ҳам бежизга юборилмагани, китоби шунчаки индирилмаганини англашлик мана шу оддийгина фарзнинг аҳамиятини англашликдан, унга амал қилишликдан бошланса, ажабмас.

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

«Фақат ақл эгаларигина ваъз-эслатмаларни оладилар» (Бақара сураси, 269-оят).

Ҳожи Абдураззоқ ЮНУС,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси
раисининг ноиб

Бисмиллаҳир раҳмонир раҳим.

Ислом яхшилик динидир. У доимо кишиларни яхшиликка чорлаб, ёмонликдан қайтаради. Кишиларни инсонийликка чақириб, разолатни рад этади. Одоб-ахлоқ, рухий-маънавий поклик ва раванакка чорлайди. Шунингдек, ҳалол ишлашга, ҳаётни гўзал ўтказишга ундайди.

Тарихдан маълумки, тўйлар ва маросимлар ҳақида турли даврларда ҳар хил гаплар айтилган. Чунки ҳар бир даврнинг ўз тошу тарозиси бор. Истиклол деган тотли неъматга эришган ҳозирги давримизда бундай маросимларни тартибли, ихчам ва исрофсиз ўтказиш, миллий қадриятларимизга риоя этиш ҳаммамизнинг бурчимиздир. Маълумки, роппа-роса бир йил илгари Ўзбекистон республикаси Президентининг тўй-ҳашам ва оилавий тантаналарни, маърака ва маросимларни ўтказишда шухратпарастлик, дабдабозлик ва исрофгарчиликнинг олдини олишга доир Фармони эълон қилинган эди. Бугунги ҳолатга назар ташласак, бу борада анча-мунча ижобий натижалар сезилмоқда. Жойларда тўй ва бошқа маросимларимиз хийла ихчамлашиб қолди. Имомларимиз, маҳалла фаоллари, оқсоқоллари, тўй ва маросимларни ўтказиш ҳайъати аъзолари ҳар бир оиланинг иқтисодий холи-қудратини инобатга олган ҳолда тавсиялар беришмоқда.

Яратганга шукрим, халқимиз болажон, серфарзанд халқлардан. Бу дегани сертўй миллатмиз. Шу боис юргимизнинг ҳар бир гўшасида кунда кўплаб тўй-маърака ва хайрли тадбирлар ўтади. Аллоҳ таоло диёримиздан қут-баракани кўтармасин.

Ўзбекистон мусулмонлари идорасининг «Тўй, маросим ва маъракаларни меъёрида ўтказиш ҳақида»ги Фатвосида таъкидланишича, катта-катта харажатлар эвазига амалга ошириладиган маъракалар ўрнига, марҳумлар руҳини шод этиш учун муҳтож ва ночор оилаларга, етимхона ва меҳ-рибонлик уйларига ёки ободончилик ишларига ёрдам кўрсатиш афзалдир. Айниқса, аёллар иштирокида ўтказиладиган турли тўйолди ва тўйдан кейинги дабдабали тадбирларнинг зарарли томонларини қисқартириб, ихчам тарзда ўтказиш лозимлиги масалалари ҳам мазкур фатвода алоҳида таъкидланган.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом: „Кимки уйланса, диёнатининг ярмини мустаҳкамлаган бўлади ва қолган ярмини ўзи эҳтиёт қилсин“, деганлар. Яратганга шукрим, халқимиз замонлар ўта мана шу ўгитга амал қилиб, фарзандларини вақтида уйлантириш ёки турмушга беришдек шариат кўрсатмасига биноан ҳаёт кечириб келмоқда. Аммо шу тўй-маъракаларимизни исрофгарчиликсиз ўтказсак, мақсадга мувофиқ бўлур эди. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда: «Исрофгарлар шайтоннинг биродаридирлар», деб огоҳлантиради.

Хайр-эҳсонлар қилиш мустаҳаб амал, уни шариат таълимотларига мувофиқ ҳолда ўтказиш керак. Акс ҳолда, савобдан маҳрум бўлинади. Аммо

Исроф ижтимоий иқлатдир

оила аҳлларига нафақа фарз амаллардан ҳисобланади. Бинобарин, тўй қиламан деб оиланинг ризқи-ни қийиш айни хатодир. Бордию, мен юрт ошини еганман, маҳаллага ош бермасликка номус қила-ман, деб бошқалардан қарз олиб ёки олмасдан ҳам эҳсон қиладиган бўлса, бу иши айни гуноҳдир.

Маълумки, Ўзбекистон мусулмонлари идораси «Мусибат етган хонадон аҳлига таъзия билдириш ва баъзи маросимлар одоби ҳақида» ҳам бир мунча муддат аввалроқ фатво чиқарган эди. Унда таъкидланишича, мусибатхоналарда пайшанбалик ва якшанбалик номи билан қилинаётган маросимлар ҳеч бир диний китобларимизда буюрилмаган. Мусибат етган хонадонда муайян кунга боғламасдан ҳамда оила иқтисодига зарар етказмайдиган ҳолда бирор марта эҳсон тарзида маросим қилиб ўтказилса, кифоя бўлади... Шунингдек, фарзандларимизнинг ақди никоҳ тўйларини ва ақиқа каби маросимларни ҳам ниҳоятда тежамкорлик билан ўтказиш шариатимиз руҳига жуда мувофиқ келиши айтилган.

Шариатимиз мусулмонларга харгиз оғирликни раво кўрмайди. Қуръони Каримда ҳам айтилган: «Аллоҳ таоло сизлар учун бу динда харгиз қийинчилик яратмади» ва яна: «Аллоҳ таоло ҳеч бир бандага қўлидан келмайдиган ишларни буюрмайди». Бу каби оятлар мусулмонларнинг маросимқилишлари учун айтилган илоҳий бир қонундир.

Исрофгарчилик, дабдабозлик ва шухратпарастлик ҳақида муборак китобимиз Қуръони Каримда аниқ-равшан қилиб яна бундай ёзиб қўйил-

(Давоми 26-саҳифада. ➔)

ган: «Агар шукр қилсангизлар, (ато этган неъматларимни янада) зиёда қилурман. Бордию ношукрлик қилсангизлар, азобим жуда қаттиқдир».

Яна бир ояти каримада: «Енгллар, ичингллар, лекин исроф қилмангллар! Аллоҳ таоло исрофгарларни севмас», дейилган.

Бу борада Жаноби пайгамбаримиз Мухаммад алайҳиссалом бир муборак ҳадисларида шундай марҳамат қилганлар: „Эй умматларим, енгллар, ичингллар, садақа-эхсон қилингллар, лекин уларга исроф ва такаббурлик аралашмасин“.

Биз ўзимизни Аллоҳнинг бандалари ва Мухаммад алайҳиссаломнинг умматлари деб билсак, мазкур оят ва ҳадисларга амал қилган ҳолда ҳаётимизда исрофнинг барча турига чек қўйишимиз лозим.

Пайгамбаримиз алайҳиссалом муборак ҳадисларида: „Хох бойликда, хох фақирликда, хох ибодатда бўлсин, ўртаҳол бўлиш қандай ҳам чиройли“; „Тадбиркорлик тирикчиликнинг ярим илмига тенгдир“, деганлар.

Тадбир – ақл-идрок, билим ва тажрибага суянган ҳолда тўғри, оқилона иш юритиш, демакдир. Инсон тадбир ила ўзи, оиласи ва қариндошларининг, ҳатто жамиятининг келгуси ҳаётини режаларини пухта белгилаши мумкин. Иқтисодий соҳада эса, тадбир беҳуда исрофдан сақланиш, сарфхаражатларни камайтириб, тежамкорлик қоидаларига риоя этишдир.

Кези келганда шу нарсани айтиб ўтиш жоизки, тўй баҳонаси билан қудалар ўртасида айирбошланадиган қўша-қўша тоғоралар, сарупо-суруғлар ҳам миллатнинг моддий ва маънавий кашшоқланишига сабаб бўлмоқда. Кимўзарга қилинадиган қатор-қатор машиналардан ёш келин-куёвларга бирон-бир маънавий наф борми? Бўлса ҳам, улар гурур ва туғёнга олиб боради, холос. Буларнинг ўрнига, мухтарам мусулмонлар, ўша маблағларни фарзандларимизнинг илм олишларига ва рўзгорга зарур буюмларга сарф этайлик.

Бугун тахририятимиз меҳмони – Эргашали Мирзаев. Катта Қаъни даҳасидаги “Абдуллоҳ ибн Масъуд” номли масжид имом-хатиби. 1956 йилда Тошкент шаҳрининг Хонақо маҳалласида туғилган. Илк диний таълимни ота-онасидан, сўнгга Собир қори (марҳум) ва Фозил қорилардан олган. 1992-96 йилларда Имом Бухорий номидаги Тошкент Ислом институтида таҳсил кўрган. Оилали, тўрт қиз, бир ўғилнинг отаси.

Эргашали МИРЗАЕВ:

«БИЗГА ЯНА БУХОРИЙЛАР КЕРАК...»

– Домла, аввало масжидингиз тарихи ҳақида гапириб берсангиз.

– Масжидимиз Катта Қаъни даҳасида яшовчи аҳолининг маблаг и ва меҳнати эвазига барпо этилган. Қурилиш 1991 йилда бошланган эди. Ҳозирда баъзи кам-кўстларини ҳисобга олмаганда, деярли битиб қолган. Ички биномиз уч мингдан ошироқ намозхонни сиғдиради.

– Масжидларимиз азалда илм-маърифат маскани бўлган. Ҳозир ҳам шундай дея оламизми?

– Масжид фақат ибодат қилинадиган жой эмас. Таълим-тарбия ўчоғи, маслаҳат, маърифат олинадиган даргоҳ ҳамдир. Пайгамбаримиз солаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳнинг фармонларини, ўзларининг муборак ўғитларини халққа масжидда туриб етказганлар. Идора ишлари билан ҳам ўша ерда шуғулланганлар. Илм-маърифат, таълим-тарбия ишлари масжидда амалга оширилган. Бугун масжидларимизнинг бу борадаги фаолияти бир оз сустлашган бўлса ҳам, ҳамон маърифат ва маънавият маскани сифатда халқимиз маданиятининг юксалишига, мусулмонларимизнинг покланишига хизмат қиляпти, деб айтишимиз мумкин.

– Аммо бу хизматнинг ҳаётда кўринаётган таъсири сизни қониқтирадими? Яъни, бугунги диний ҳаётимизни қандай баҳолайсиз? Ижобий, салбий томонлари...

– Биз узоқ вақт худосизлар тузуми остида яшадик. Халқимизнинг турмуш тарзи, тафаккури инсон табиатига бутунлай ёд бўлган бошқа бир йўналишга – Яратувчи инкор этиш йўлига мажбуран солинган эди. Шукрки, буткул диндан чиқиб кетишдан Аллоҳнинг ўзи асраб қолди: юртимиз мустақил бўлиб, мусулмонлар ҳурриятга чиқишди. Аммо энди қоронғуликдаги одамнинг бирдан ёруғликка чиққандаги ҳолатига тушиб қолдик. Яъни, “кўзларимиз камашиб”, кирар кўчамизни йўқотиб қўйдик. Шунинг учун кўпимиз, айниқса, ёшларимиз дин номи билан иш кўраётган бир қанча фирқаларга алданиб қолишмоқда. Натижада мусулмонларнинг бирлигига путур етяпти. Аллоҳнинг неъматини билан оғани, биродар бўлган мўмин-мусулмонларимиз ўртасида низолар, келишмовчиликлар юзага келмоқда. Бундай ихтилофлар эса, фақат мусулмонларнинг, диннинг зарарига ва дин душманларининг фойдасига хизмат қилади, холос. Тарихда бунинг исботи кўп кўрилган. Шунинг учун ёшу қари, каттаю кичик, эркагу аёл тарихга ибрат кўзи билан қарамоғи, ихтилофлардан сақланмоғи лозим. Умид қиламизки, бу низолар маълум бир вақт ўтиши билан бартараф

бўлади. Чунки биз, юкорида айтиб ўтганимдек, узок вақт диний тарбиядан бенашиб ҳаёт кечирдик. Халқни, фарзандларимизни, ёшларимизни соф диний тафаккур ва тушунчалар билан, имоний фаросат билан тарбиялаб борсак, иншааллох, Парвардигори таоло бизни иттифоқ бўлиш неъматига муяссар этади. Куръони Каримнинг Оли Имрон сурасида айтиладики:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا
وَلَا تَفَرَّقُوا

яъни: “Ҳаммаларингиз Аллоҳнинг арқонини, динини, Китобини маҳкам ушлангиз ва пароканда бўлиб, фиркаларга бўлиниб кетмангиз” (103-

хурриятга олиб чиқди. Унинг назокати, латофати, куч-қуввати караб талаб қўйди, жамиятда ўзига хос ва мос ўрин ажратди. Аёлни қиз сифатида, турмуш ўртоғи, опа-сингил ва она сифатида эъозлади.

Энди аёлларимизнинг бугунги ҳолати ҳақида гапирадиган бўлсак, азалдан опа-сингилларимиз номус, поклик, ҳаё, ифбат ва вафо рамзи бўлиб келишган. Булар улуг ахлоқий сифатлар. Нафақат ахлоқий, балки имоний сифатлардир. Бизнинг тарихимиз, ўтмишимиз, маданиятимиз, урф-одатларимиз Исломи дини билан чамбарчас боғлиқ. Шундай экан, имоннинг бир жуъзи бўлган ҳаё нечун биздан айри бўлсин?! Пайгамбаримиз: “Ҳаё имондандир”, деганлар. Биз эса, имон-этикодли халқмиз. Демак, ҳаёли бўлиш имонимиз тақозиси экан.

Бу сифат аёл ҳаётининг, ахлоқининг беазаги, зийнати саналади. Ҳаёсиз аёлда латофат, назокат, поклик деган сифатлар йўқолади. Ривоят қилишлари, бир аёл ўлимга ҳукм этилибди. Ҳукми ижро этишларидан олдин, ҳали ҳибсхонада эканида ҳалиги аёл побондан нина билан ип сўрабди. “Нима қиласан?” дебди кўриқчи. “Тизамнинг чоки сўкилибди. Шуни тикиб олмоқчиман”. Шунда кўриқчи: “Ахир сени ҳозир ўлимга олиб кетишадик! Кийимингнинг йиртиқ ёки бутунлигида энди сен учун нима маъни бор?!” деб ҳайрон бўлибди. Аёл эса: “Мен аёлман. Халойиқнинг олдига аёлдек чиқишим керак. Одамларнинг кўзига йиртиқ кийимда кўринишга уяламан”, деб жавоб берган экан.

Бу сифатлар аёлларимизга момоларимиздан қолган меросий фазилатдир. Аммо, афсуски, бугун айрим кизларимиз кимларгадир очиқчасига ёки билмасдан эргашиб, бу бебаҳо меросдан воз кечмоқда. Ғарбга так-

лид қилиш уларга маданият бўлиб кўринаётир.

Мен ушбу суҳбат баҳонасида кизларимизга мурожаат қилиб айтмоқчиманки, улар кимларга авлод эканликларини, момолари кимлар бўлганини ёдда тутсинлар. Чунки келажакимизнинг оналари шулар! Бизга яна бухорийлар керак! Термизийлар, алишерлар, замахшарийлар, қодирийлар керак! Беҳаёллардан, фикри, этикоди бузуқлардан ҳеч қачон бундай улуг зотлар туғилмайди. Шундай экан, биз кизларимизни, аёлларимизни асрайлик, уларга қайгурайлик. Уларга қайғурмаслик, куюнмаслик мусулмонликка хос иш эмас.

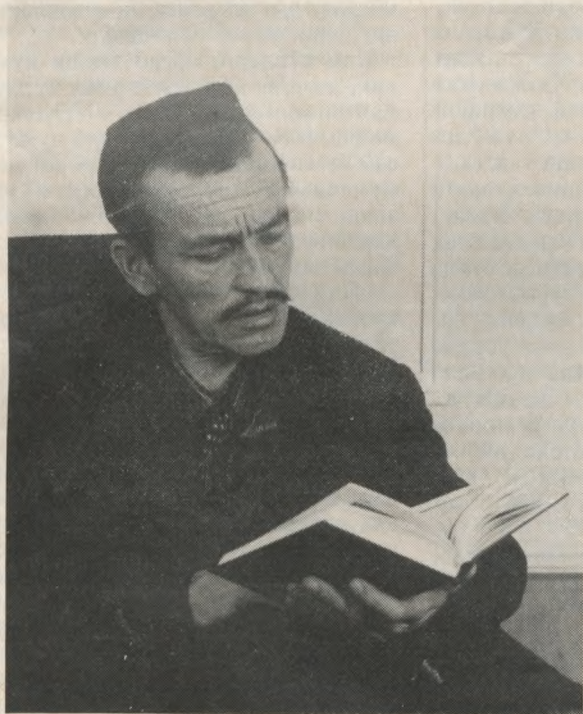
– Домла, энди яна бир муаммога эътиборингизни қаратмоқчиман. Назаримда, кейинги пайтларда халқимизда, айниқса, ёшларимизда китоб мутолааси сусайгандек...

– Динимизнинг биринчи тарғиби ўқишга бўлган эди. Яна бошқа кўп-кўп оятларда, ҳадисларда илм олишга ниҳоятда қатъият берилган. Ҳатто илм олиш фарз даражасига кўтарилган. Бунда диний ва дунёвий илмлар назарда тутилган, деб биланман. Чунки илм инсонни шарофлантиради. Китоб мутолааси ҳақидаги фикрларингизни илмга боғлаганимнинг сабаби бор. Айнан китоб ўқиш кишини илмга ундайди, рағбат уйғотади. Китобга меҳри бўлмаган кишининг илмга ҳам меҳри тушмайди. Бугун ёшларимизнинг, умуман ҳамманинг китобдан бошқа қизиқарлироқ, муҳимроқ “овунчок”лари бор, шекилли. Қолаверса, сўнгги пайтларда жиддийроқ асар ва рисолалар ҳам чоп этилаётгани йўқ. Агар яхши китоб бўлса, ўқувчи, албатта топилади. Биз азалдан илмга чанқок халқмиз. Масалан, “Саҳиҳи Бухорий”нинг биронта шарҳи таржима этилиб, чоп қилинса, жуда кўп киши ўқиса керак. Бу гапларим билан сизнинг фикрингизга қарши чиқмоқчи эмасман. Ҳар хил шовшувли газета-журналларнинг кўпайиши, айниқса, видео-телевидениенинг ривожланиб кетиши ҳақиқатан ҳам китобхонни анча камайтириб юборди.

– Энди, сир бўлмаса, ўзингиз охири марта қачон ва қанақа китоб ўқигансиз?

– Тохир Малиқнинг “Шайтанат” асарини ўқиб чиқдим. Аммо биз имомлар ҳар куни, ҳар ҳафта китоб кўрмасак, ҳадис, тафсир ўқимасак, уят бўлади.

Ғафур УМУРЗОҚ суҳбатлашди.

оят).
– Энди суҳбатимиз мавзуини аёллар масаласига бурсак. Одатда, “Шарқ аёли” деганда шарм-ҳаёли, ифбатли аёллар тушунилган. Ҳозирги аёлларимиз ҳақида ҳам шундай деб айта оламизми? Масаланинг мана шу томонига эътибор қаратган ҳолда динимизнинг аёлга муносабати ҳақида тўхталсангиз.

– Исломи дини раҳмат ва нур бўлиб келди. Мана шу нур аёлни зулматдан

Шариф ЮСУПОВ

СИЗ БУ КИШИНИ ТАНИЙСИЗМИ?

Тарихий ҳужжатлар асосида

Азиз Тошкандимизни ўрус боскинчилари бемисл шафқатсизлигу қонхўрлик билан босиб олган 1865 йили июн ойида бу шахри азимнинг қози калони Муҳаммад Ҳақимхўжа Норхўжа эшон ўғиллари эди. Совет даври тарих илми мустамлакачилик кайфиятига ва коммунистик мафкурага уйғун равишда бу инсон шаънини ҳам булғаб, шу йўл билан халқнинг кўзида улуғларини обрўсизлантириш, миллатнинг ўзига ишончини синдириш, ғурурини поймол этиш, ўз қахрамонларидан айириб бошқаларни қахрамон ўлароқ қабул қилдиришдек манфур ишларни қилган эди. Эмишки, Ҳақимхўжа қози калон ўзи эгаллаб турган лавозимини сақлаб қолиш учун ўрус боскинчиларига она шахри дарвозаларини кенг очиб берган, ҳамиша уларнинг имо-ишораси билан иш тутган ва шу „хизмат“лари эвазига мустамлака маъмурияти томонидан умрининг охиригача „амонда азиз, тўрвада майиз“ бўлиб яшаган ва хоказо...

Холбуки, ҳолис тарихий манбаълар бу ёлгон муносабатни тамомила фош этади. Архив манбаъларини, ўтган аср вақтли матбуоти саҳифаларини, ўша даврларда битилиб, чоп этилган ва чоп этилмай қолиб кетган китобларни бир-бир варақлаймиз ва беихтиёр бармоғимизни тишлаб қоламиз: бунчалар ёлгонга, оқни қора, қорани оқ деб кўрсатишга ўша „тарихчи“ларнинг инсофи қандай йўл қўйди экан?

Гап Ҳақимхўжа қози калоннинг ўз лавозимига муносабати ҳақида. Бу масаланинг тагига етиш учун аввало ул зотнинг қози калонлик лавозимини эгаллашига қадарги ҳаёт йўлини кўздан бир кечиришнинг ўзи kifоя. „Туркистон вилояти газети“нинг 1890 йил 43-, 46-, 49-сонларида ўзбек ва рус тилларида эълон қилинган таржimai хол асариди

Муҳаммад Ҳақимхўжа қози шахсиятларига тегишли нодир маълумотлар берилган.

Маълум бўлишича, Сайид Муҳаммад Ҳақимхўжа эшон асли Пайғамбар (с.а.в.) авлодларидан бўлган ва ўша пайтдан 450 йил чамаси аввал Арабистондан Тошкандга келиб муқим бўлиб қолган Хўжа Али шайхнинг ўн тўртинчи авлоди экан.

„Сайид Муҳаммад Ҳақимхўжа эшон ўзлари 1217 санаи ҳижрийда (1802 милодий) олами вужудга келибдурлар, – деб ёзади газета. – Ва илми фикҳ тахсилини ҳазрати домулло Султонбий марҳум хизматларида ва илми наҳв ва илми мантиқ ва илми каломни ҳазрати домулло Мир Иноятullo хизматларида ўқуб, андин сўнгра Хўқанд шахрига бориб, илми ҳикматни ва илми усулни ва илми баённи Хўқанд шахрида олти йил туруб ҳазрати Зокирхўжа эшонким, Хўқанд шайхул-исломи ва ҳам Хўқанд хони Умархонни (нг) пири эдилар, ул жанобни (нг) хизматларида ўқуб, тамом қилиб фотиҳа олдилар.

Андин Бухорои шарифга бориб, илми ҳадис ва илми тафсири Бухорода Кўкалдош мадрасасининг улуғ мударриси ҳазрати домулло Мирзо Солих хизматларида ўқуб ва жамъи илми ҳисобни ҳазрати домулло Хожа Калон хизматларида ўқуб, илми қавволни тамом қилиб, алардин фотиҳа ва ижозат олиб, андин сўнгра илми тариқату яқин, яъни, сулук қилиб, илми ҳол ҳосил қилмоқ учун ҳазрати қутбултариқат ва ғавсул-ҳақиқат ҳазрати халифа Муҳаммад Ҳасан жанобларига мурид бўлиб, тўққиз йил ул жанобни хизматларида туруб, илми ҳолни тамом қилиб, сулуки ҳуфия ва жаҳрияга ул жанобдин иршод олиб, яъни, халифалик хат олибдурлар. Ул жаноб вафот қилгонларидан сўнг Сайид Муҳаммад Ҳақимхўжа эшон 1251

йилда (1835) Тошканд шахрига қайтиб келиб, қўб йиллар ота-боболарининг мазорлари устида бино қилинган мадрасада ҳар хил илми қаввол ва илми ҳолни таълим бериб турмакка машғул бўлиб турдилар. Бул муддатда қўб одамлар ул жанобнинг хизматларидин қўб илмлар ҳосил қилиб, хатм қилиб чиқтилар. Ушбу кунларда Туркистон вилоятида ҳар шаҳарларда ул кишидин ўқуб чиқиб, мударрис бўлуб турган уламолар қўбдур”.

Ҳақимхўжа эшоннинг Тошканд, Қўқон, Бухоро мадрасаларидаги энг улкан уламолар ҳузуриди салкам ўттиз йил мобайнида ўрганган илмлари қўлами ҳар қандай одамни хайратга солади ва кўп ўн йилликлар мобайнида буюк мулло боболаримизга тухмат тошлари отган, мадрасаларимизни схоластика (ҳаётдан, амалиётдан ажралган қуруқ илм) маскани эди деб вайсаган нодонларга энг яхши жавоб бўла олади.

Илм кўпларга насиб этиши мумкин, аммо илмига тўла амал қилиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Илм ва амални ўзида мужассам этган кишигина буюк ибрат намунаси бўла олади. Ҳақимхўжа эшон ана шундай ҳақиқий инсонлардан эди. Яна газета битикларига назар ташлайлик:

„Бир неча мартаба Туркистон музофотининг улуғ ҳукуматдорлари улуғ мансабларга таклиф қилдилар. Ул жаноб қўб узрлар била баённи ҳол қилиб, аларни яхши сўзлар била қабул қилдуруб, катта мансабларни қабул қилмадилар. Ва ҳеч вақт мусулмон замонида подшоҳлик мажлисига борган эмаслар. Балки ушбу вилоятларнинг подшоҳ, вазир ва ҳоқимлари ул кишини зиёрат қилиб, дуоларини олмак ва насихат эшитмак учун хизматларига ўзлари келур эдилар ва ҳамма вақт аларга рост сўзни хавф қилмасдин айтиб насихат айлар эдилар ва ҳамма уламоларга ва мамлакатдорларга шариат ҳукми тўғрисида ростлик билан насихат бериб турар эдилар... Ҳеч вақт ўзларининг фойдаси учун рост сўз билан насихат беришдан тўхтаган эмаслар. Ҳар нечук қўнгли каттик одам ул кишидин яхши сўз эшитиб, албатта қўнгли мулойим бўлгандур ва ҳамма одамлар бул хосиятни ул кишининг валийлик қувватидин деб фаҳм қилур эдилар”.

Ҳақимхўжа эшон ҳеч бир амалга қўз тикмай, аксинча, катта-кичик лавозимлардан ўзини четга олиб кечираётган сўфиёна сокин ҳаётининг йигирма саккизинчи йили, яъ-

ни, милодий 1863 йилда, Қўқон хонлигидаги тож-тахт учун курашлар оқибатида Маллахоннинг ҳали балоғатга етмаган ўғли Султон Сайидхон оқ наमतга ўтказилиб, хон дея эълон этилади, унинг тахтга чиқишида ҳал қилувчи ўрин тутган Алимқул эса „Амирлашкар“ унводини олиб, бош вазирлик лавозимига кўтарилди. Орадан сал вақт ўтмай янги Хон билан янги Бош вазир ёнларига шайхул-ислом Сулаймонхўжа, қози калон Абдулвахобхўжа, аскария қозиси Зиёвуддин маҳдум ва бошқа энг йирик амалдорларни олиб, хонликнинг муҳим сарҳадларидан бўлган ва ўрус мустамлакачилари қаттиқ кўз тикиб турган Тошкандга ташриф буюрадилар. Бу ерда бутун аркони давлат Ҳакимхўжа эшонни зиёрат қилишга унинг Себзор даҳасига қарашли Қозикўчадаги ҳовлисига келдилар. Ҳакимхўжа эшон беистисно ҳаммаларида ажойиб таассурот қолдиради. Натижа шу бўладики, аркони давлат ва йирик шарият пешволари ўша кунгек „муқаррар қилдиларки, Сайид Ҳакимхўжани Тошканд шаҳрига қози калон қилиб, жамъи тавобеъи ва музофоти била бул жанобни (нг) ихтиёрларига тобшурмакни“.

Муҳаммад Азиз Марғинонийнинг „Тарихи Азий“ деб номланган китобида тасвирланган, Қўқон хонлигида анъана бўлиб қолган қози лавозимига тайинлаш тартибига бу ўринда риоя қилинмагани маълум бўлади. „Тарихи Азий“ да айтилишича, қози ёки мударрис лавозимига талабгор шахс пойтахт Қўқонга ариза билан борган. Хон унинг аризасини ўқиб чиққач, оламиён деб аталувчи ходимга, оламиён эса мумаййизга (синов гуруҳи ходимига) юборган. Сўнгра қози калон, шайхулислом ва бошқа йирик дин арбоблари жам бўлиб, ўша талабгорни ҳар жиҳатдан имтиҳон қилиб кўришган. Имтиҳондан аъло даражада ўтган талабгоргина хон фармони билан лавозимга тайинланган.

Ҳакимхўжа эшонга нисбатан бу қоида истисно қилинди. Мазкур ҳодиса эшоннинг илмига, тақвосига, халқ орасидаги обрў-этиборига берилган юксак баҳо эди. Аммо Ҳакимхўжа эшонни мансаб-лавозим қизиктирмасди. Амирлашкар Алимқулининг ўзи ул зотни қози калонлик лавозимига кўндириш учун тўрт соатча жон куйдирди. Натижа чиқара олмагач, хоннинг топшириғи билан шаҳарнинг ўша вақтдаги қушбегиси Мирзо Аҳмад бир ой ора-

лигида тўрт-беш марта эшон уйига шу таклиф билан келиб, ҳар сафар қурук қайтди. Иш шу даражага бориб етдики, яхшиликча гапга унамай, ўз айтганида туриб олган қушбегига Ҳакимхўжа эшон, газетада ёзилишича, „...кўб қаҳр ва ғазаб билан қаттиг муомалар қилдилар... Шундоқ қаттиқ сўзлар эшитса ҳам, (қушбегининг) ихлосига футур етмасдин, ул мажлисдин кўп хафа бўлуб чиқиб кетдилар“.

Вақт ўтиб борарди. Хон, амирлашкар ва бошқа аъёнларнинг бу қадар узок муддат Тошкандда қолиб кетиб, қози калон лавозими масаласини ҳал эта олмасликлари бутун мамлакатни бошқариш ишига катта зарар келтириши табиий эди. Аҳвол ниҳоятда мураккаблигини ҳис этган амирлашкар, сўнги, хал қилувчи тадбирни ўйлаб топади. Шайхулислом бошлиқ энг катта уламоларни жамлаб: „Бул замонда шарият ишига мутасадди бўлуб тургучилар кўб бепарволикка кетган сабабдин шарият йўлига кўб халал етди ва аҳли Исломишларига футур етди. Шундоқ вақтда бир одаме бўлсаки, ҳама аҳли Исломи эътиқодларида шул кишидин бошқа одам шундоқ замонда мутасаддий шарият ҳукмини қамохий Худойи таоло ва Расулulloҳни (нг) ҳукмларига мувофиқ жорий қила олса деб жазм қилсалар ва шул ҳолда ўшандоқ одамни қози бўлмоғи нимадур ва қозиликни қабул қилмаслиги нечук бўлур?“ дея улардан шарият ҳукмини сўрайди ва: „Шундоқ ҳолда андоқ кишини (нг) қози бўлмоқлиги мисли намоз ўқумақдек фарз бўлур ва қабул қилмаслик гуноҳдур“, деган қатъий шарият ҳукмини олгач, Ҳакимхўжа эшонни Султон Сайидхон Тошканд ўрдасига таклиф этиб, ўша зўр уламоларга бақамти қилади: „Ўзингизга маълумки, бул тўғрида ушбу лавозимни қабул қилмагингиз қандоқ лозимлиги ва Сиз қабул қилмаган ҳолда бир номуносиб одам бул ўрунга ўлтурса ва бул сабабдин шарият йўлига ҳар нечук раҳна бўлса, ҳамасига Сиз сабаб бўлуб, гуноҳига шерик бўлурсиз“, дейишади улар Ҳакимхўжа эшонга.

Шарият ҳукмининг ижроси ҳар бир мусулмонга мажбурий экани яхши маълум, аммо шундай ҳолда ҳам Ҳакимхўжа эшон янги далиллар келтириб, узр устига узр айтади. Уламолар у зотнинг бу узрларини асло қабул этмайдилар. Макссадларида қаттиқ туриб оладилар. „Бул сабабдин (Ҳакимхўжа эшонда) муз-

тарлик воқеъ бўлуб, кўб йиғладилар ва ҳам аларга дедиларки: „Сизлар Худойи таборак ва таоло жонибида гувоҳ бўлуб хабар берасизлармуки, шул қози калонлик лавозимига киришга манга фарз бўлди, шул сабабдин кўра-била қози калонликка мансуб қилинди, деб“. Ул азизлар жавоб бердиларки, бизлар ҳамамиз бул сўзларни айтамыз, Худойи таоло ва Расули Худо ҳукмларидин айтамыз, албатта гувоҳ бўламыз, деб маълум қилдилар. Ул ҳолда ул жаноб ноилож қолдилар“.

Салкам ўттиз йил илм-маърифат толиби бўлган, яна шунча йил дунё ҳой-ҳавасларини тарк этиб, илм-маърифатни бошқаларга холисаниллоҳ ўргатиб яшаган бу покдомон эшон қози калонлик лавозимини қабул қилишга мажбур бўлади.

Дарҳол хоннинг фармони олийшони тантанали равишда ўқилиб, мислсиз совға-салому саруполар билан янги қози калонни муборакбод этадилар. „Лекин, – деб ёзилади газетада, – ўшал ҳолда ҳам ул жаноб хурсанд бўлмасдин, ўз ҳолларига кўб гамгин бўлуб эдилар... бир неча кунгача ушбу лозим ишларга машғул бўлмасдин турдилар. Ва бул фурсатда бир кун эшитиларки, қозилардин бир кишини ва аъламлардан бир кишини, бир беҳуда хиёнатлик иш қилибдур, деб хони мазкур (Султон Сайидхон – Ш.Ю.) хизматларига еткуруб, мазкур қози ва аъламни таъзир қилмоқ учун олиб чиқиб кетдилар, балки ўлдурмакка ҳукм қилибдур, деб эшитиб, дарҳол отланиб, ўрдага чиқиб бордилар. Кўрдиларким, мазкурларни ўлдурмакка ҳукм қилибдур. Аларни кўб изза ва ҳақорат била ўрда дарвозасидан олиб чиқиб келадур. Дарҳол уларни бу ерда тўхтатиб, ўзлари тўғри хон ва амирулумаро ҳазратларига кириб, насиҳат қилиб, шарият ҳукмини баён қилиб, дедиларки: „Сизларга қандоқ одам кўрсатдики, катта уламоларни шундоқ беҳурмат била таъзири ўлдирмакка буюрсин, деб! Ва ҳар ким шундоқ кўрсатган бўлса, шариятга мухолиф, хато кўрсатибдур. Шариятда уламоларнинг таъзирлари бўлак тариқада бўладур“, деб баён қилдилар. Жаноби хон ва амирул умаро қабул қилиб, бул жанобни (нг) ўзларига тобшурдилар: „Шарият қандоқ буюрса, ихтиёр Сизгадур“, деб. Бул икки катта уламони ўлдумдин халос қилиб олиб чиқтилар. Бул ҳодисадин сўнгра филжумла кўнгуллари хурсанд бўлуб, бул ишга мани аралашганимда

шунча манфаат бўлди, деб кози калонлик лавозимини сўрамакка машғул бўлдилар” («Туркистон вилояти газети», 1890 йил, 49-сон).

Ҳакимхўжа эшон кози калонлик лавозимида икки йил чамаси ўтиргач, ўрус босқинчилари Тошкандни камал қиладилар. Камал бошланишидан илгарироқ кози калон Бухорога, амир Музаффар ҳузурига бориб, шаҳарни сақлаб қолишда ундан ёрдам сўрайди. Ҳам буюк олим, ҳам кози калон бўлмиш Ҳакимхўжа эшонни амир юксак иззат-икром билан кутиб олиб, аллақанча ваъдалар беради-ю, бироқ уларга вафо қилмайди. Ҳакимхўжа кози Тошкандга етиб келиши билан камал бошланиб, шаҳар ғоят танг аҳволда қолади. Ёши олтмишдан ошган кози калон дарҳол Себзор даҳаси йигитларини жиҳодга бошлаб, буюк ибрат намунасини кўрсатади. Бироқ босқинчиларнинг қурол-яроғ жиҳатидан ниҳоятда устунлиги натижасида Ҳакимхўжа қозининг мужоҳидлари чекинишга мажбур бўлишади. Бир ярим ойдан ортик муддат ичида шаҳар камал этилиб, йўллар тўсилади, шамол келадиган тарафдан кўп жойларга ёқилган олов тутунидан шаҳар аҳолиси нафас ололмай қолади. Бир тарафдан аҳоли орасида турли юқумли касалликлар авжга минади, иккинчи тарафдан, босқинчиларга даҳшат солиб турган Алимқули амирлашқар ҳам шаҳид бўлади.

Шундай бир вазиятда шаҳар аёнлари кози калоннинг уйига келиб, бутун аҳоли кирилиб қетмаслиги тадбирини кўришни, нисбатан энгил шартлар билан Тошкандни Черняев кўшинларига топширишда воситачи бўлишни илтижо қилишади. Тошканднинг энг кўзга кўринган уламолари Абулкосимхон эшон, Мулла Солиҳбек охунд ва бошқалар билан машваратдан сўнг яқдил қарорга келинади: Ҳакимхўжа кози калон ўзининг навқирон ўғли Муҳиддинхўжани „ўлум хавфи остида ўрусия аскарлари турган жойга“ жўнатади. Шу тарика Черняев билан алоқа ўрнатилиб, Ҳакимхўжа кози калон таржимаи ҳолининг газетда эълон қилинмаган, лекин ўрусча таржимасида сақланиб қолган қисмида битилганидек: „Халқ раҳнамосига айланган бу донишманд қария кўпгина кози ва амалдорларни ёнига олиб, Черняев қароргоҳига борди. Тошканд шаҳрининг таслим бўлиши хусусида Черняев билан музокара олиб бориб, ҳамма масалада ўз халқи манфаат-

лари сақланган ҳолда амниятнома тузилишига муваффақ бўлди”.

Бу айтилганлар тарихий маълумотдир. Шулардан сўнг ҳам Ҳакимхўжа кози калоннинг хоинлигига, шаҳар дарвозасини лавозимини сақлаб қолиш учун очиб берган, деган сафсаталарга ишониб бўладими?! Тарихий адолатни тиклаб, ҳақиқий қаҳрамонларимизни, Ватанга, динга, миллатга фидойи аждодларимизни билиб кўяйлик. Агар бир битимга келган ўрус томони гапида турмаган бўлса, шартларга хиёнат қилган бўлса, бунда Ҳакимхўжа эшонни асло айблаб бўлмайди.

Дарҳақиқат, ўрус босқинчилари Тошкандни забт этишлари биланок кечагина берган ваъдаларига туфуриб, беҳаёларча иш тутиб, қанчалар шафқатсиз ва золим эканликларини очик кўрсатдилар. Чунончи, Черняев шаҳарнинг нуфузли кишиларини тўплаб, гўё олдинги мусулмон ҳукмдорларидан кўп жабр-зулм кўриб келганимиз сабабли Русия ҳарбийларини ўзимиз чорлаб келиб, шаҳарни уларга ўз ихтиёримиз билан топширдик, деган мазмунда жаҳон афкор оmmasига дастак қилиш учун мурожаатнома тайёрлаб ва имзолаб беришни талаб қилади. Юқорида исми тилга олинган Мулла Солиҳбек охунд босқинчи генералнинг бу ҳийласига қақшатғич зарбали жавоб беради. Бундан қутуриб кетган Черняев Солиҳбек охундни ҳамда унинг фикрини қувватлаган яна олти кишини дарҳол Сибирга сургун қилдиради (баъзи маълумотларга қараганда, Солиҳбек охунд орадан икки йил чамаси вақт ўтгач, сургунда заҳарланиб ўлдирилган).

Черняев шаҳар казо-казоларини қайтадан йиғиб, илгари талаб этилган мурожаатномани тайёрлаб беришни яна ҳам даҳшатлироқ бир шаклда талаб этади. Турган гапки, йиғилганлар орасида Ҳакимхўжа кози калон ҳам бўлиб, Черняевнинг газабли нигоҳи айнан унга қадалган эди. Курбонлар кетидан яна қайта-қайта курбонлар бўлишини, бутун шаҳар аҳолиси бошига мислсиз фалокатлар келишини шундоқкина кўриб турган кози калон Абдусаттор Қорабўй ўғли исмли Кўкча даҳа қозисидан илтимос қилишга мажбур бўлади. Мурожаатнома тайёрланиб, имзолангач, Петербурхга жўнатилади ва пировард-натижада император ҳукумати гўё ўзининг босқинчи эмаслигини, балки Тошканд аҳолисининг илтимосига кўра бу шаҳарни забт этганини „исботлаш”

учун чет эл элчихоналарига „ҳужжат” сифатида таркатади.

Инсоф ва жасоратда тенгсиз Ҳакимхўжа эшон умрида бир мартагина эътиқодига қарши борди, аммо нега шундай қилди? Шаҳар қонга ботирилган, ҳамма нарса остин-устун қилиб ташланган фожев бир вазиятда бундан бошқа яна қандай йўл бор эди? Тўғри, шаҳар таслим бўлгандан кейин ҳам – ўрус мустамлакаси даврида у икки йил чамаси кози калонлик вазифасини адо этди. Лекин қандай адо этди? Унинг кейинги фаолиятида ҳам авлодларга ибрат бўларли лавҳалар тўлиб-тошиб ётибди. Шулардан атиги биттасини бу ерда келтирамиз.

Тошканд босиб олингач, вақтинча губернатор бўлиб турган Черняевнинг ишлари негадир Петербурх аёнларига ёқмай қолади, у пойтахтга қақарилиб олинди, ўрнига Туркистоннинг ҳарбий губернатори этиб генерал Романовский тайинланади. Янги губернатор ҳузурда бўлиб ўтган дастлабки йиғинлардан бирида шаҳарнинг қозилари, муфтийлари ва бошқа катталарининг муҳри босилган, лофқофдан, беҳад мақтовлардан иборат тавсиянома олиб борилиб, Романовскийга топширилади. Тавсияномадан талтайиб кетган ҳарбий губернатор унинг тагидаги муҳрлар орасида Ҳакимхўжа кози калоннинг муҳри йўқлигини кўриб, бу ҳолни ўз шаънига, губернаторлик шаънига ҳақорат деб тушуниб, кози калонни дағдаға билан сўроққа тутди. Қози калон эса асло бўш келмай: „Бу қоғозда менинг муҳрим босилмаган бўлса, бунинг сабаблари бор. Негаки бу тавсиянома шариатга хилоф равишда битилган. Унда айтилган мақтов сўзларни бирорта ҳам муслим оғзига олиши мумкин эмас. Бу тавсияномани битган ва унга ўз муҳрини босганлар Ислом динида эмаслар, деб ҳисобланиши лозим. Бизнинг динимизга иснод келтиришга ҳеч ким сизга ҳуқуқ бермаган, деб ўйлайман. Сиз ҳаддингиздан ошыасиз. Мендан шу қоғозга муҳр босишни талаб этишга қандай журъат қилдингиз?!” деб жавоб қилади.

Босқинчиларни кўкка кўтарувчи тавсияномани ҳаммининг кўзи ўнгиде шариатга хилоф деб баралла айтган кози калоннинг сўзлари ҳокимияти чекланмаган Романовскийни қанчалар жазавага туширмани ўз ўзидан маълум. У Ҳакимхўжани чўлок пашшадек бир бармоғи билан босиб мажақлаб ташляяжани пи-

МУФТИЙ ХУЗУРИДА ҚАБУЛ

санда қилади. Қози калон эса, имони мустаҳкамлигини ҳайратомуз даражада кўрсатиб, хотиржам жавоб қилади: „Ҳаммамизни яратган Ҳақ таоло бор. Унинг амри ҳар бир инсон учун муқаддасдир. Бинобарин, сизнинг амрингиздан юқори туради. Агар у хоҳласа, ҳаммамизни йўқ қилиб юбориши мумкин. Шунга кўра, аввало, баҳоли қудрат, Тангрининг амрини вожиб деб биламан. Агар Ҳақ таоло мени Ўз паноҳида асраса, сизгина эмас, балки сиздан юқорида турганлар ҳам ҳеч нарса қила олмайсизлар. Агар Ҳақ таоло менга жазо беришни хоҳласа, Унга қаршилик кўрсатиш бефойда ва ҳеч қандай куч, ҳеч кимнинг ҳомийлигию меҳрибонлиги Унинг жазосидан сақлаб қола олмайди. Муҳтарам жаноб, сиз мени кўрkitиши билан шариат йўлидан тойдиришга мажбур қиламан, деб ўйлай кўрманг“.

Қози калоннинг бу қадар эътиқодидан Романовский каттик чўчиб кетади, эс-хушини йиғиб олгач, но-жўя қизишиб кетганини айтиб, Ҳақимхўжа эшонни бошқа меҳмонлардан ажратиб олиб қолиб, алоҳида дастурхон тузалган бир хонада узок вақт зиёфат қилиб, кўп совға-саломлар билан шахсий файтунида уйига жўнатади.

Мисли кўрилмаган бу воқеа Петербурх доираларигача етиб боради. Мустамака амалдорлари унга юзда сохта табассум билан муомала қилсалар ҳам, кўйниларида ҳамиша тош сақлаб юрадилар.

Бу орада Туркистон генерал губернаторлиги ташкил этилиб, фон Кауфман ўлканинг бош ҳукмдори бўлиб келади. Тошканддаги фаолиятини Ҳақимхўжа қози калон уйига бориб, у билан дўст-қадрдон бўлишга ваъда бериш, ҳамиша унинг ёрдамига муҳтож бўлишини изхор этишдан бошлайди. Аммо 1867 йил охирларига келиб, ҳийла устига ҳийла ишлатиб, Ҳақимхўжа эшонни қози калонлик вазифасини тарк этишга зимдан мажбур қилади, шундан сўнг шаҳарда қози калонлик лавозимининг ўзи ҳам барҳам топтирилади. Шу воқеадан сўнг орадан бир ярим йилча ўтгач, 1869 йилда 67 ёшида ёз чилласида Ҳақимхўжа эшон бандаликни бажо этади.

Улуғ алломага эътиқоди чексиз бўлган ҳамшаҳарлари ул зотнинг вафотларидан сўнг фарзанди солиҳлари Муҳиддинхўжани Себзор даҳа қозилигига сайлайдилар.

(Биринчи қисм тугади. Давоми келгуси сонда.)

Ўзбекистон мусулмонлари идораси раиси, муфтий Абдурашид қори Баҳром шу йил ўктябр ойида Англиядаги Кембриж университетининг профессори Жон Батни қабул қилдилар.

Муфтий хазрат идорага ташрифи билан меҳмонни самимий қутладилар.

Сухбат бошида Жон Бат ўзини батафсилроқ таништирди.

– Йигирма йилдан бери мусулмонман. Исломни қабул қилганимдан кейин суннатга мувофиқ исмимни „Жонмуҳаммад“ деб ўзгартирдим. 1974–1982 йиллар давомида Покистоннинг Пешовар шаҳрида ҳамда Ҳиндистоннинг Дивбанд шаҳрида беш-олти йил тахсил олдим.

Араб, форс ва урду тилларини мукаммал билишини айтди. Сўнгра муфтий хузурларига ташрифидан асосий мақсадини баён этди:

– Кембриж университети қошида Имом Абу Ханифа мазҳабларига асосланган мадраса ташкил қилиш ниятимиз бор. Бу борада ҳамкорликка Ўзбекистонни танлашимизнинг сабаби бу ерда барча мусулмонлар Абу Ханифа (ханафий) мазҳабларида ҳамжихатлик билан бир неча юз йиллар мобайнида иноқликда ибодат қилиб келяптилар. Ҳозирги кунларда мусулмонлар ўртасида турли хил ихтилофлар бўляпти. Ўзларини мусулмон билан диндош кишилар бир-бирига кўл кўтариш даражасигача бориб етишяпти. Биз гарблик мусулмонлар ажабланамизки, нимага мўминлар турлитуман фирқаларга бўлиниб олиб, ҳеч бир-бирларига қулоқ солишмайди? Бу холга айниқса Покистонда турган вақтимда кўп гувоҳ бўлдим. Холбуки, ҳаммалари бир динда – Исломда эканликларини даъво қилишади. Ахир, Ислом дини энг тўғри, энг ҳақ, энг адолатли дин-ку. Мана шулар ҳақида бир неча йиллардан бери мулоҳаза қилиб, сизларнинг диёрингиз амал қиладиган ханафий мазҳаби мўътадил ўрта мазҳаб эканига қаноат ҳосил қилдик ва тажриба ўрганиш мақсадида бу ерга келдим.

Шундан сўнг профессор Жонмуҳаммад муфтий хазратларига бир неча саволлар билан мурожаат қилди:

– Сизлар қандай қилиб турли оқим ва фирқаларга ажралмай, бир мазҳабни ушлаб турибсизлар?

– Бизнинг ота-боболаримиз ҳаммага қулай-мос бўлган мўътадил ханафий

(Абу Ханифа) мазҳабини танлашган ва халқимиз диний-ижтимоий ҳаётини шу мазҳаб асосида ўтказиб келмоқда. Таъкидлаш жоизки, диёримиздан етишиб чиққан алломаларимиздан Бурхониддин Марғинонийнинг «Ҳидоя» асари ҳам айнан шу ханафий мазҳабининг йирик асарларидандир. Мадраса ва маъҳадларимизда ханафий мазҳабида таълим-тарбия берилаётгани ҳам асосий омил деб ўйлайман.

– Турли оқим ва фирқалар бутун Ислом оламини чарчатиб юборди. Бу ҳолнинг ислоҳи учун қандай чоралар кўряпсизлар? Масжидларда ибодат борадида ихтилофлар йўқми?

– Ўзбекистон мусулмонлари идораси уламолар билан кенгашиб бу борада фатволар чиқаради, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқаросига бу фатволаримиз масжид имом-хатиблари орқали жума маърузаларида етказилади. Бошқа тadbирларда ҳам ханафий мазҳабининг афзалликлари доим тушунтириб бериляпти. Шундай панд-насихатлар яхши самара берди, деб ўйлайман. Масжидларимизда ҳам ханафий мазҳабида ибодат қилиш бутунлай йўлга қўйилди.

Англиялик меҳмоннинг: „Мен Лондондаги Кембриж университети қошида мадраса ташкил қилмоқчиман, шунга йўл-йўриқ кўрсатингиз“, деган илтимосига жавобан муфтий хазрат бир неча тавсиялар бердилар. Бухородаги «Мир-Араб» мадрасаси ҳамда Имом Бухорий номидаги Тошкент Ислом институти ҳақида батафсил сўзлаб бердилар. Ҳозирда республикамизда жами 1300 дан ортик, хоссатан, биргина Тошкент шаҳрининг ўзида 106 масжидда ибодатлар қилинаётганини қайд этдилар. Мамлакатда шу кунларда 10 та Ислом ўрта махсус билим юрти ва Тошкент шаҳрида битта Ислом институти ҳамда битта Ислом университети фаолият кўрсатаётгани ҳақида тўхталиб ўтдилар.

Қабул маросимидан сўнг муфтий хазрат хамроҳлигида меҳмон идора қарамондаги кутубхона билан яқиндан танишди. У ердаги қўлёзма асарларни, Усмон (р.а.) Қуръонини зиёрат қилдилар. Ҳазрати Усмон (р.а.) мусхафларини кўздан кечираётганда меҳмон ўзини тута олмай, бир неча дақиқа кўзларидан ёш шашқатор бўлиб оқди. Узун дуо қилди...

Абдуқаюм ҲИКМАТ

